

na tisoče raznih načinov in da je motivov, iz katerih in zaradi katerih ljudje dandanes zahajajo v gore, na desetine, če ne na stotine. Naj hodi vsak iz svojega osebnega nagiba in iz svoje lastne potrebe in veselja, — kakršnokoli to že je, samo da ni naperjeno proti drugim ljudem in človeškemu dobremu bistvu. Pravda »zakaj« ne bo nikoli končana in povsem dognana in enega samega odgovora nanjo ni. Važno je, da ljudje hodijo v hribe, čim več, čim pogosteje. Le tako bomo nekoč vsi lahko postali »pravi« planinci in vprašnje »elite« in za elito sploh ne bo več važno.

Kar pa se tiče nadaljnjih vprašanj, si ne domišljam, da bi bil tako pameten in podkovan, da bi na vse lahko dal pravičen ali vsaj sprejemljiv odgovor. Nekaj sreče in upanja je tudi v tem, da vsi odgovori še niso znani in da nekaj iskanja ostane še za druge in tudi za zanamce. Saj jim bo sicer zelo, zelo dolgčas.

Pa srečno planinsko leto vsem!

Ljubljana, dne 5. 12. 1976

BOHINJ IN TRIGLAV

FRANC CEKLIN

Zamirajoča svetloba poletnega večera. Nočnik prinaša hlad gora in šum Mostnice. »Z Voje se voda šliš'. Vreme bo« de babica. Vrne se v vežo, k loncem, pripravljat večerjo. V ognjenih zubljih se sveti črni šipovnik, se zlatijo babičini lasje. Sedečega na stopničastem »mostu« pod širokim napuščem očetne hiše me skozi svetlo odprtino baročnih vežnih vrat — z vrezano letnico 1736 — treplja in boža plapolajoči svit. Od samotne obalne cerkvice, potopljene v rastoči mrak, pa čez temno jezersko gladino, čez polje sem doni čist in jasen zven — že dolga desetletja ga nosim v sebi.

Da, tudi zdaj, ko odpiram dveri davnih dedov, slišim ta zvonki glas.

* * *

Od neznanega dneva in sivi davnini zgodnjega srednjega veka, ko so na Žalah v Srednji vasi v Bohinju položili v grob staroslovenskega veljaka,¹ pa do onega trenutka na pragu 20. stoletja, ko je pisar po »uradni dolžnosti« vpisal v radovljiško zemljiško knjigo za kat. občini Studor in Srednja vas izbris nekaterih posebnih zemljiških parcel,² je razpetih več kot dvanajst stoletij.

Med tema časovnima mejnikoma so v podolju Triglava zaznavne sledi, kakšno je bilo bitje in žitje drobcev močnega in uglednega sloja pradavnega slovenskega življa, ki mu še nismo segli do stržena in ne dodobra spoznali, kakšen je njegov pravi obraz.³

Skušajmo se mu približati vsaj za korak.

Tolmin, 6. junija (med leti 1063 in 1068). Oglejski patriarh Rabenger in briksenški škof Altwin skleneta znamenito desetinsko pogodbo.⁴

¹ Gl. Walter Šmid, Altslovenische Gräber Krains (Das Gräberfeld in Wocheiner Mitterdorf), Carniola I, 1908, str. 20, grob št. 12.

² Posebni vložki v (novi) zemljiški knjigi z označbo zap. številke poimensko vpisanih kosezov v radovljiškem urbarju iz konca 18. stoletja (od št. 1000 do 1014), so bili leta 1905 po uradnem nalogu izbrisani, nekdanja koseška posest Srenjanov, Studorcev in Fužinarjev, dotlej posebej izkazana, pa pripisana lastnikom na njihov siceršnji vložek (beležke na več mestih). Zemljiška knjiga sodišča v Radovljici (za kat. ob. Studor in Srednja vas v Bohinju).

³ V pripravi je obsežna strokovna razprava »Bohinjski kosezi«. Del zanjo zbranega gradiva (viri, literatura) je v zgoščeni obliki uporabljen za tale prigodni članek ob 80-letnici Planinskega vestnika.

⁴ Fr. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch Krains I, 1882, str. 57, št. 46. — O. Redlich, Die Traditionsbücher des Hochstifts Brixen (Acta Tirolensia I), 1886, str. 67, št. 183. — Franc Kos, Gradivo za zgodovino

S tega pomembnega zgodovinskega razgledišča 11. stoletja se zazrimo najprej nazaj. Morda celo tja do prvega, severnega slovanskega naselitvenega vala pred pol tisočletjem.

Stodoranci.⁵ Južna konica te razcepljene plemenske skupine se pne čez višave gora, prek živih pregraj alpskih voda. Po uleženih širjavah podolij in skozi mrak lesov se prebije do zavetne dolinske kotanje sredi snežnih gora. Bojeviti prišleki naskočijo zasilno utrjena gradišča in upokore številne romanizirane ilirske staroselce.⁶ Doseljeni rod se udomi mednje in jim vsili svojo govorico. Vsrka vase njihovo prastaro ime kraja, bogovom svojih dedov pa ostane zvest še stoletja. Ta so se rojevala in s sledmi vred zamirala.

Samo prgišče tega, kar je v njih Morana pregrinjala s temnim prtom pozabe in izničjenja, je roka arheologa doslej iztrgala davni Bohinja.⁷ In vendar — kako dragocena spoznanja!

V prisoje obeh dolin je naslonjena vrsta selišč s »Plesmom« pred sabo in njivo mrtvih ob sebi. Prebivalci izpod prepadne vzhodne stene gore pokopavajo svoje rajne na položni brežini ob Goričici (nad njivami danes znanih Podojnic).⁸ Vaščani osrednjega

⁵ Gl. Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, 1936, št. 10. — Bogo Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, SAZU 1, Dela 7, 1952, str. 459. — Isti, *Zgodovina slovenskega naroda I*, 1964, str. 324. — Jože Kastelic, *Slovanska nekropola na Bledu*, SAZU 1, Dela 13, 1960, str. 39.

⁶ Prim. Milko Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, 1955, str. 59, 71.

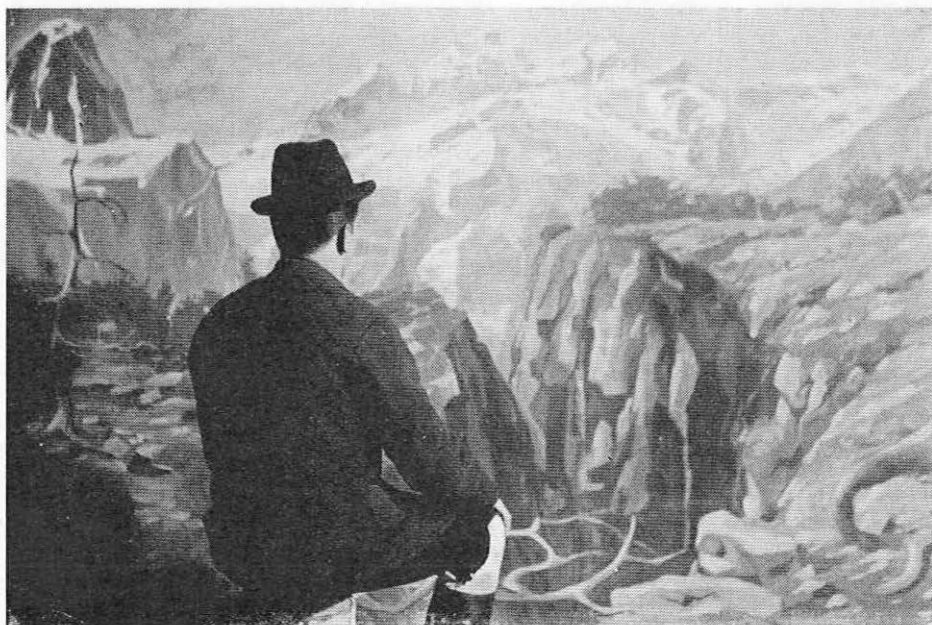
⁷ W. Šmid, o. d., str. 17—26.

⁸ Isti, o. d., str. 21. — Leta 1936 so Janko Hodnik, Stara Fužina 59, Jože Odar, Studor 24 in še nekateri delavci pri gradnji nove (a nedograjene) ceste iz Srednje vasi v Uskovnico izkopali v brežini pod Goričarjevo hišo dele človeških okostij in nekaj grobnih pridatkov (na Šmidovi staroslovnski nekropoli!).

Srednja vas v Bohinju. Levi križec označuje lokacijo Šmidovega staroslovnskega grobišča nad »Podojnici«, križca na sredini slike pa staroslovnsko nekropolo »Žale«, ki so jo kot grobišče uporabljali že v staroželezni dobi

Foto Franc Ceklin

Akad. slikar Valentin Hodnik: Triglav z Zágona pred Velim poljem (olje, platno), 200 × 390 cm; Srednja vas v Bohinju

naselja polagajo svoje rajne v neštetokrat prekopano halštatsko prst terasastih Žal.⁹ Njihovi sosodje na jutranji strani vkopavajo gomile pokojnikov v ostanke rimskih grobov,¹⁰ spodaj, kjer mlada Sava oplakuje onstranski Gradec, pa so pomešane s tisočletnim pepelom iz žar latenske nekropole.¹¹

Preseneča trdoživost živih s krajem pokopa — družni grobni sen stoterih rodov je osupljivo dolg.¹²

Nekaj naključnih najdb pri kopanju peska in ustno izročilo Srenjanov, da so ajdje pokopavali svoje rajne na »Podojnicah«, ko so sprejeli nauk Krista, pa na drugi strani vasi, na kléčetu s starodavnim žalnim imenom »Žale«, je vzpodbudilo mladega arheologa Šmida, da je oktobra 1907 zasadil lopato.¹³

Njegove najdbe — 23 staroslovenskih grobov na Žalah, 2 pa na »Podojnicah«¹⁴ — in najnovejša dognanja arheologinje Koroščeve,¹⁵ uvrščajo Srednjo vas v Bohinju¹⁶ med redke kraje na slovenskih tleh, ki s karantansko,¹⁷ se pravi najstarejšo materialno kulturo doslej odkritih grobišč, sežejo v osmo stoletje. Večina grobov na Žalah je iz mlajšega, köttlaškega obdobja (9.—10. stol.)¹⁸

⁹ Prim. W. Šmid, o. d., str. 19, 21 in 26. — Stane Gabrovec, Varstvo spomenikov VII (1958-59), str. 321 in 323.

¹⁰ Stari znanec Bohinja, Walter Šmid (tedaj Schmid, prof. na graški univerzi), je poleti 1937 v Jereki ob cesti med Hostnikovo hišo in jerekarsko cerkvijo odkopal rimski grob. Slovenec, 22. avgusta 1937. Svojih izkopavanj Schmid ni objavil. — Gl. Jože Kastelic, Walter Šmid, Zgodovinski časopis V, 1951. — France Stare, Prazgodovinske posode iz Slovenije, Zbornik FF v Ljubljani II, 1955, str. 109 in 133.

¹¹ Na Bitnjah v Bohinju je arheolog W. Schmid leta 1937 izkopal prazgodovinsko grobišče (najdba nekropole znanstveno še ni objavljena). — Gl. Jože Kastelic, Walter Šmid, Zgodovinski časopis V, 1951. — France Stare, Prazgodovinske posode iz Slovenije, Zbornik FF v Ljubljani II, 1955, str. 109 in 133.

¹² Omenjena latenska nekropola na Bitnjah (na »Zvabovem« travniku) je tik ob sedanjem pokopališču in prastari, sedaj barokizirani bitenjski cerkvi.

¹³ W. Šmid, o. d., str. 17 in 18.

¹⁴ W. Šmid, o. d., str. 19—21.

¹⁵ Paola Korošec, Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije, Zgodovinski časopis XV, 1961, str. 160 in op. 40, str. 193 in op. 240. — Ista, Kulturni in časovni oris slovenskega zgodnjega srednjega veka na območju Slovenije, Arheološki vestnik 21—22, 1970-1971, str. 96, tab. 3, 4: 1 in 5.

Lobanje skeletov — vse dolgoglave — nimajo nikakršnih mongoloidnih znakov. Tudi tiste ne, kjer je bil v grobu pridejan samo železen nož.¹⁹ Smeli bi reči, da Bohinj Avarov ne pozna. (Osamljeni bronasti obrski pasni jeziček iz 8. stoletja, najden pri Jereki,²⁰ bi mogel biti le izgubljeni mrvice plena bohinskega bojevnika, vračajočega se z bojnega pohoda). Naselbinski otok Bohinj je tedaj nekaj narodni gradec. Skritega za mogočno predstražo velikanskih gozdov, vkopanega za varnim okopom nepristopnih gora, ne doseže avarska puščica, ne langobardski meč.

Na najdenih grobnih pridevkih ni simbolov krščanstva.²¹ Nad dvori in hrami, setvijo in čredami svobodnega življa v bohinjskem kotu bedijo še stara božanstva.

Vpliv močno romaniziranih domorodcev v bohinjski kotlini na telesno zgradbo doseljenskega slovanskega rodu bi smeli samo dopustiti, toda njihov vpliv na duhovno snovanje doseljencev je otipljiv. Nakit z Žal in Podojnic, najden v grobovih iz starejše dobe,²² je oblikovno naslonjen na izvore kasne antične obrtne umetnosti, izdelan pa na domačih tleh.²³

Sedem grobov na Žalah je brez pridevkov, pri treh okostjih je najden samo nož, ob drugih skeletih (tudi na Podojnicah) pa vrsta grobnih pridakov. Po raznovrstnosti pridevkov, večidel iz dragocene tvarine, izstopajo med starejšimi grobovi št. 12, 15 in 18, iz mlajše dobe pa grobova št. 7 in 14.²⁴ Očitne razlike v bogastvu pridevkov kažejo že na močnejše družbene razlike.

Kdo ste imoviti neznanci z Žal in Podojnic? Imenitniki, obdani z motnim srebrom ovešenih obročkov ob izsušenih senceh, številnih prstanov na koščeni členkih? Kdo možje-veljaki z dragocenimi zaponkami na sesedenih prsih? Materina roka, ki si ob bridkem slovesu pripela ljubljenu otroku ovratnico pisanih steklenih biserov (tudi z jagodami, podobnimi jantarju), čigava si? In nežno žensko bitje, tisoč in več let ozaljšano s čudovitim srebrnim nakitom — velikimi graviranimi luničastimi uhani — kdo te pozna?

Arheologija — za zdaj — molči. Odgovor nam dá šele zgodovina, s pogledom uperjenim nazaj.

Preden sežemo po zgodovinskih virih, poudarimo misel, nasvet: arheološko bogata tla Bohinja terjajo nove raziskave. Morebitne najdbe antropološke gradiva, kulturno-materialnih ostalin, s srečno roko morda celo najdbe stanovaljske, stavbarske in duhovne kulture, bi utegnile pomagati — ne samo pri osvetlitvi davnih dni Bohinja, marveč — tudi pri tolmačenju arheološke preteklosti širšega slovenskega prostora. Ključ za rešitev etnične uganke starejšega grobišča (I) na blejski Pristavi²⁵ bi utegnil biti pokopan prav na tej ali oni nekropoli prastarega Bohinja.

Po mnogih usodnih političnih preobratih, ki jih pozna naša preteklost v poslednjih stoletjih prvega tisočletja, stopimo na prag drugega. Krenimo v dobo velikih kronskih darovnic s posebno in kolonizatorično ustalitvijo nemških fevdalnih rodbin in cerkva na slovenskih tleh.

Znamenite kronske darovnice iz 11. stoletja, s katerimi je Briksen dobival posest za posestjo na Kranjskem, Bohinja ne omenjajo. S prvo listino, l. 1004, je briksenška škofija dobila »posestvo z imenom Bled«,²⁶ z drugo, l. 1011 »Blejski grad in 30 kraljevskih kmetij med večjo in manjšo Savo«,²⁷ s tretjo je l. 1040 kralj Henrik III. podelil

¹⁹ Prim. W. Šmid, o. d., str. 18, 19, 20 in 21.

²⁰ Gl. Jože Kastelic, Likovni svet, Ljubljana 1951, str. 199 (s fotografijo). — Isti, Slovanska nekropola na Bledu, str. 12. — Korošec, AV 2, 1951, str. 144. — S. Gabrovec, Nekaj novih staroslovenskih najdb, AV, VI 1, 1955, str. 137. — A. Valič, Vprašanja raziskovanj zgodnjega srednjega veka na Gorenjskem, AV 21—22, 1970-1971, str. 111 in 112.

²¹ A. Valič, o. d., str. 113.

²² ²³ Milko Kos, Zgodovina Slovencev . . . , 1955, str. 72. — Paola Korošec, Poskus delitve slovanske materialne kulture . . . , str. 192, 193 in op. 240 ter str. 194.

²⁴ W. Šmid, o. d., str. 19, 20 in 21.

²⁵ Prim. Božo Škerlj, Srednjeveška okostja z Bleda, izkopana l. 1949, SAZU, Razprave III, 1953, str. 313 do 330. — Jože Kastelic, Slovanska nekropola na Bledu, SAZU, Dela 13, 1960, str. 7—42.

²⁶ Franc Kos, Gradivo III, str. 13—14, št. 17. — Leo Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive 845—1295, Innsbruck 1929, str. 18—20, št. 14.

²⁷ Fr. Kos, Gradivo III, str. 20, št. 28. — Santifaller, Die Urkunden . . . , str. 20, št. 15.

škofu Poponu »neki svoj gozd med obema Savama od njunih izvirov pa do njenega združenja«. ²⁸

Suha črka tretje listine bi nas sicer mogla privedi k izviru Savice, toda kritični pretres vsebine v zgodovinskih virih tega ne dopusti.

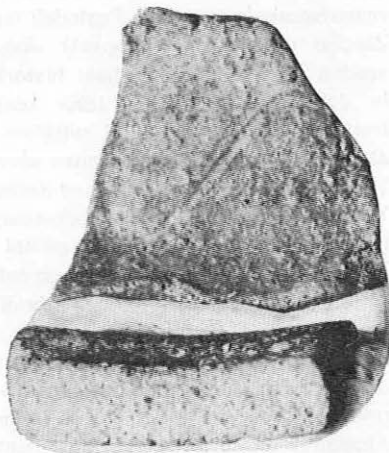
Sredi 11. stoletja zasede škofijsko stolico v Briksnu prekanjeni Altwin (1049—1097). ²⁹ Zajetni »Altwinov kodeks«, zbirka številnih pergamentnih listin (Avstrija ga je ob restituciji zgodovinskega gradiva l. 1921 vrnila Italiji), ³⁰ hrani dragocena pričevanja o življenju gorenjskega kota pred 900 leti, zlasti Bleda z okolico. (V ozki okvir tega članka ne moremo — ne tu, ne kasneje — »spraviti« širših pojasnil!).

Z odprtega blejskega osredja, kjer si Briksen krepí in čedalje bolj širi svojo posest, kaj kmalu seže Altwinova pohlepna roka tudi v odmaknjeni dolinski svet v osrčju visokih gora. Svojo sled pusti na treh pergamentih njegovega kodeksa (folio 37', 45' in 87'). ³¹

Bohinj »stopi« v zgodovino.

Časovno prva med gornjimi tremi dokumenti je že omenjena desetinska pogodba med Oglejem in Briksnom. Pogodba je v zvezi z reformo, ki gre za tem, da se prizna patriarhu Rabengerju izključna pravica do desetin po vsem območju njegove cerkve. Zategadelj se mora škof Altwin odreči — poleg druge — tudi desetine, ki mu jo plačujejo »herimanni«.

Kdo ste neznanci tujega imena izpod peresa furlanskega pisarja? Naša zgodovinarja in tuji historik odgovorijo: »... s ‚herimanni‘ morejo biti mišljeni le bohinjski kosezi, ker so njihova posestva očitno v stiku z briksenškim zemljiškim gospodstvom in ker je Briksen tu vsekakor imel možnost — dasi so po izražanju vira očitno še samostojni

Drobca prazgodovinske keramike (halštat) s staroslovenskega grobišča na Žalah v Srednji vasi v Bohinju — poltretje tisočletje stara sled človeka pod Triglavom

— nadzorstva nad tamošnjim cerkvenim življenjem ...« (Bogo Grafenauer); ³² »... Altwinovi herimanni torej gotovo niso sedeli na briksenskih tleh, temveč na lastnih, na katerih so bili ustanovili, kakor dokazuje svobodno razpolaganje z desetino, eno ali več lastniških cerkvic. Cerkve v svetnih rokah pa so bile plemiške, kakor one kapelice v Bohinju, ki sta jih poklonila Altwinu Blagosod in Preslav. Sam Klebel je imel zato v prvem trenutku vtis: ti herimanni nastopajo ‚kakor svobodni zemljiški

²⁸ Fr. Kos, Gradivo III, str. 73—74, št. 107. — Santifaller, Die Urkunden . . . , str. 27—28, št. 28.

²⁹ Oswald Redlich, Acta Tirolensia I, str. 30.

³⁰ »Altwinov kodeks« (Codex traditionum ecclesie Sabionensis et Brixinensis) je sedaj v Italiji. Pismo sporočilo dr. Richarda Blaasa, direktorja Drž. arhiva, odd. (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) na Dunaju z dne 13. 6. 1973, poslano ravnatelju Goriškega muzeja Branku Marušiču v Novi Gorici.

³¹ O. Redlich, Acta Tirolensia I, str. 67, 76 in 124.

³² Bogo Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod . . . , str. 364.

gospodje' ...« (Ljudmil Hauptman);³³ »...Diese ‚herimani‘, seien es nun Edlinger im Jauntal oder in der Wochein, erscheinen hier wie freie Grundherren. ...« (Ernst Klebel).³⁴

Orumeneli 900-letni pergament o bohinjских »herimannih«, najstarejšo pisano pričó o tem sloju na nekdanjih in sedanjih slovenskih tleh, zazdaj denimo na stran. Sezimo po drugih dveh listinah.

Kranj. Med leti 1065—1075. Plemeniti Perchtolt podeli na prošnjo škofa Altwina briksenški cerkvi neko posestvo v Bohinju (cerkve, dvori, poslopja, travniki, pašniki, ribolovi...). To posestvo sta mu zakonito prepustila neki Blagosod in neki Preslav («...nobilis ex genere Perchtolt nomine quoddam praedium a quibusdam Blagozont ac Prezlau personatis sibi legitime traditum in loco Bochingun vocato, ecclesiis, areis, edificiiis, pratis, pascuis, piscationibus, ...»).³⁵

Kranj. Med leti 1085—1090. Svobodni Ivan prepusti škofu Altwinu svoje podedovano posestvo v Zasipu («...quidam ingenuus Iwan personatus praedium quoddam hereditario iure sibi relictum in loco Zazib situm»); zato pa dobi od škofa ravno tako veliko posestvo v Bohinju («...tantum predii in villa Bochingin dicta iacentis ...»).³⁶

Te tri listine smemo po pravici imenovati temeljne kamne pisane bohinske zgodovine v visokem srednjem veku. Prva, desetinska pogodba, sklenjena na gradu Kozlov rob nad Tolminom (v poletnem bivališču oglejskega patriarha, s stolico v bližnjem Čedadu), slednji dve, napisani v škofovi utrdbi v Kranju, (tu se je Altwin ponavadi zadrževal pri občasnih prihodih na Kranjsko).

Na teh pergamentih se srečamo s kosezi.

Kosezi?

Zagonetna bit naše preteklosti. Še vedno ni z nje odgrnjena poslednja, »sedma« tančica, kdo in kaj so kosezi, še vedno se — že dobrih sedem desetletij — bije med znanstveniki koseški boj. Posledek tega je obsežna znanstvena literatura.

Zavoljo utesnjenosti (članka!) skorajda ne moremo čez Karavanke, v Korotan, na srednji Štajer, kjer avstrijski historiki že desetletja — z redkimi izjemami — iščejo in dokazujejo germanski izvor kosezov. V poslednjih dveh desetletjih pa nekateri (od starejših Klebel, med mlajšimi Ebner) v marsičem spreminjajo svoja nekdanja stališča in dopuščajo možnost slovanskega izvora kosezov, na neki način zvezanih z razvojem slovanske kneževine Karantanije.

Tudi v taboru slovenskih zgodovinarjev se koseška pota razhajajo. Glede slovenskega izvora kosezov so si načelno enotni, njihove teze in stališča o družbeni vlogi kosezov in o izvoru njihovega imena, pa so zelo različna, nekatera povsem nasprotna.

Četudi so ta ali ona njihova izhodišča dvomljiva, nekateri zaključki sporni, celo nesprejemljivi, je vendar doprinos in delež slovenskih zgodovinarjev pri koseških preskavah, v tej tako težko rešljivi nalogi zelo bogat, njihova dognanja in ugotovitve dragocen prispevek, njihove teze — o še odprtih koseških vprašanjih — pa prepričljive, prodorne, prevladujoče (pomalem že tudi onstran Karavank).

Akademik prof. dr. Milko Kos nam je v drugi izdaji svoje »Zgodovine Slovencev« (1955)³⁷ koseze takole upodobil:

»Obred izvolitve in umestitve koroških knezov je tesno povezan s položajem, ki so ga med Slovenci zavzemali kosezi ali kasazi oziroma kasezi, kakor se glasi zanje naziv na kasnejših koroških in štajerskih tleh. Kosezi so bili po številu močan in ugleden sloj starokarantanskega svobodnega prebivalstva. Kaže, da so bili slovenski plemiči in prvaki iz okolice karantanskega kneza v časih, ko se je tudi v stari Karantaniji začelo družbeno razslojevanje, po izvoru vsaj delno kosezi. Ko so prišli Nemci k nam, so zavzemali kosezi v slovenski družbi položaj, ki je bil podoben položaju plemenitih

³³ Ljudmil Hauptmann, Razvoj družabnih razmer v radovljiškem kotu do krize petnajstega stoletja, Zgodovinski časopis VI—VII, 1952-1953, str. 274.

³⁴ Ernst Klebel, Von den Edlingern in Kärnten, AfGT 28, str. 74.

³⁵ Redlich, Acta Tirolensia I, str. 76, št. 211. — Fr. Kos, Gradivo III, str. 143, št. 234.

³⁶ Redlich, Acta Tirolensia I, str. 124, št. 359. — Fr. Kos, Gradivo III, str. 216—217, št. 372.

³⁷ Milko Kos, Zgodovina Slovencev, 1955.

ljudi na Nemškem. Zato veljajo pri Nemcih za plemenite. Slovenski kosez je za Nemca glede na družbeni položaj tako rekoč plemenit človek, plemič. Zato ustreza slovenskemu nazivu kosez nemški naziv »edling« in naselbini kosezov nemško krajevno ime »Edling« ali »Edlingen«. — Slediti moremo kosezom skoraj povsod na nekdanjih in sedanjih slovenskih tleh, zlasti pa v predelih, o katerih vemo, da so bili že zgodaj in sorazmerno gosto naseljeni ... V B o h i n j u (podčrtal F. C.) so živeli v Srednji vasi in sosednjih selih, najdemo jih na gosto okoli Bleda in Tržiča ... Zlasti mnogo je bilo kosezov na Koroškem«. (Str. 85 in 86).

»V vrste plemstva se je povzpel tudi marsikateri staroslovenski kosez.« (Str. 158).

»Kljub nazivu »edling« (plemeniti) pa večina kosezov ni končno prešla v plemstvo, pokmetila se je in začela v družbenem oziru propadati. — Do 12. stoletja se vrste kosezi po stopnji še med višjimi plemiči ali pa so takoj za njimi in se imenujejo v virih plemeniti (nobilis), v 13. stoletju pa jih po družbeni lestvici štejejo že za manj kot ministeriale; ti pa so bili po svojem izvoru plemiči nižje vrste. Prav ministeriali so potiskali koseze v družbenem oziru navzdol.

Kljub temu pa so kosezi in njihova posestva »koseščine« še dolgo v srednji vek ohranila značaj družbene in gospodarske privilegiranosti; kosezi živijo na svojih lastnih posestvih in smejo z njimi prosto razpolagati. Prvotne skupine kosezov so združene v posebnih sklenjenih področjih ali uradih in imajo v teh svoje sodstvo ter upravo. Na Koroškem imajo še vedno pravico pri knežjem kamnu voliti oziroma umeščati vojvodo. V tesnih zvezah in odnosih so do nosilca javne oblasti v deželi in v neposredni službi deželnemu knezu, tudi obvezani do določenih služnosti in posla, zlasti pri sodnem postopku in glede vojaške službe.« (Str. 159).

»Kosezi, ki sede na svojih svobodnih posestvih, so pa navzlic svojemu svobodnemu in izjemnemu, privilegiranemu izvoru, kolikor niso prešli med plemiče, dejansko postajali vedno bolj kmetje.

Kot osebna svoboda kosezov je tudi koseško sodstvo v nevzdržnem propadanju. Na splošno si zemljiški gospodje prizadevajo navezati in vključiti koseze, koseščine in stare koseške urade v svoja zemljiška gospostva, izenačiti koseze glede dajatev, služnosti, sodstva in drugega s podložnimi kmeti. Pravice kosezov se začno povezovati z zemljo, ki jo kosez ima in obdeluje, ne več z njegovo osebo. Skoraj povsod, kjer je bilo kaj kosezov, so ti, njihove koseščine in uradi do 16. stoletja propadli, to je utonili so v zemljiških gospostvih, pravice kosezov kot posebnega, do takrat obstoječega družbenega sloja pa so začele prenehovati in so končno povsem prenehale.« (Str. 209.) Spet smo v Bohinju. Za hip postojmo pri dveh miljnikih njegove samosvoje zgodovinske poti skozi srednji vek.

31. oktobra 1120. Briksenški škof Hugon naznanja, da je plemeniti Dietmar podelil briksenški cerkvi svoje posestvo v kraju »Cruskilach.« Zato pa mu škof na njegovo prošnjo odstopi neko posestvo v Bohinju v oglejski patriarhiji, katero je deloma kupil od plemenitaša Konrada, njegove soproge in njegovih otrok za 120 liber, deloma pa pridobil od drugih tamkajšnjih plemenitašev. Škof pravi, da je to storil z namenom, da bi Dietmar v ta kraj, ki je pripraven za redovniško življenje, poklical redovnike in porabil omenjeno posestvo v njih korist. (»... praedium in Aquilejensi patriarchatu situm Vochina nomine, quod a quodam nobili Chuonrath nuncupato et a conjuge ejus et a filiis eorum centum viginti libris comparavimus, et quod ab aliis nobilibus ibi acquisivimus, ...«). Menihi naj imajo pravico, da v svojem samostanu volijo opata. Izvoljenec naj nato pride pred njega (pred škofa), sprejme od njega dostojanstvo in investituro čez samostan, mu priseže zvestobo ter izkazuje pokorščino in spoštovanje. Škof izjavlja, da potrjuje to daritev kakor tudi to, kar se bo v prihodnje podarilo tem bratom. Kdor bi razrušil ustanovo tega kraja, naj bo preklet.³⁸

Bled. 3. decembra 1185. Briksenški škof Henrik naznanja, da na prošnjo Gerunga, prošta pri otoški cerkvi na Bledu, potrjuje vse dosedanje daritve tej cerkvi. ... Med darovanim

³⁸ Fr. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch Krains I, str. 81, št. 71. — Fr. Kos, Gradivo IV, str. 31—32, št. 58. — Santifaller, Die Urkunden ... , str. 40, št. 35, faksimile: tabela II.

Et ius p[re]sentis. iiii mod[is] et dim[ensio]n[em] solidi et .xviii. mod[is] auen[ie].
Et ius cellerari. i. mod[us] et dim[ensio]n[em] r[ati]o. et .v. mod[is] auene.

Veldes

Redditus ecclie Brixen[si]s in veldes In Nuttendach
due mans[er]e quoz soluit. lx. den[ar]i[os] Aquilgen[em] et ali[os] .i. v[er]se.
et unū ouem in vere cum agno. Et in Elsdach. xxx. ho[mo]es
et vni qui dicunt edelinge. hu tenent dare dno ep[iscop]o in
aduentu suo quadoq[ue] ueniet. vi. armenta. vi. porcos et
xx. mod[is] r[ati]o. et xl. mod[is] auen[ie] et .xl. denarios aquilg[em] de ho
cha et .ii. Marcas aquilg[em]. et .xl. den[ar]i[os] p[er] censu sine aliis
peticionib[us]. Et Schette de Eberldach h[ab]et unū mansum.
Et in vunte. vi. mansi censuales et dim[ensio]n[em] quoz quilibet
soluit vnum winvrisch[ie] et .i. Ehinvrisch[ie] in vere cū
agno et stiviam annone et carnum. Et in Kabix. xi. Calhū
be quoz quilib[et] soluit. i. winvrisch[ie] et unū ouem in ve
re cum agno et stiviam annone et carnuū. Et in vustris
Nustanshyde quoz quilib[et] soluit. winvrisch[ie] et vnum
ouem in vere cum agno et stiviam annone et carnum
Et in Gumin. iiii mansi quoz tres sunt censuales quar
tum habet Reinoldus quandiv. Et in Boloxix. iiii. Mansi
et dim[ensio]n[em] cum nemore et cum multal pascuis et aliis qual
venerabilis ep[iscop]e Bruno ip[s]e suo ecclie Brixin[si] aquisuit

ist. ... en
ist. rixen it. 1

Urbur dohodkov brixenske cerkve na Bledu iz leta 1253. »... Dalje je v Češnjici 30 podložnikov in 8, ki se imenujejo kosezi...«

je bilo (tudi) tole: »... Tudi neki plemenit duhovnik po imenu Volbenk je za rešitev svoje duše z močno roko daroval pet kmetij, ležečih na obeh straneh Save na Bitnjah ... Tudi grof Henrik Ortenburški je daroval eno kmetijo pri Mostah ...«³⁹

³⁹ Leo Santifaller, Die Urkunden ..., št. 46, faksimile: tab. VIII. — Milko Kos (v oceni Santifallerjevega dela »Die Urkunden...«), Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo X, 1929, str. 66. — Franc Gornik, Bled v fevdalni dobi, 1967, str. 145, faksimile str. 203.

Na koseze (»herimanne« in »nobilis«) smo naleteli v listinah 11. stoletja prvič prav v Bohinju, prav tu se z njimi — »edelingi« 13. stoletja — srečamo prvič tudi v urbar-
skih virih.

Briksenški urbar za Bohinj in Bled iz leta 1253⁴¹ začenja s popisom »dohodkov briksenške cerkve na Bledu« takole: »V Srednji vas dve hubi, od katerih plačuje ena 6 oglejskih denarjev in druga enega prašička in eno ovco spomladi z jagnjetom. Dalje v Češnjici 30 podložnikov in 8, ki se imenujejo kosezi, (... Item in Chersdorf XXX homines et VIII qui dicuntur edelinge,«) ti so dolžni dati škofu ob njegovem prihodu, kadar koli pride, 6 goved, 6 prašičev in 20 mer pšenice in 40 mer ovsu in 40 oglejskih denarjev od Suhe in 2 oglejski marki in 40 denarjev za činž brez drugih dolžnosti. Tudi sodja iz Češnjice ima eno kmetijo.« Urbar nadalje navaja še druge bohinske vasi, število činžnih kmetij (hub) in njihove dajatve. Na Brodu je tedaj 6 in pol hube, na Savici 11, na Poljih 3 in pol, na Bistrici 13 in na Nomenju 3 činžne kmetije, četrto pa ima Reinoldus. Vsaka kmetija daje po enega prašička in spomladi ovco z jagnjetom pa davek v žitu in mesu. Vsakdo plačuje letno po 3 oglejske vierdunge namesto tlake. Dajejo tudi 20 komolcev navadnega platna za vreče. Od dveh mlinov plačujejo 10 denarjev. Urbar tudi pove, da »je kmetije na Poljih, obenem z dobravami ter z mnogimi pašniki in drugim, približno tedaj pridobil svoji briksenški cerkvi častitljivi škof Bruno.« Ta briksenško-blejski urbar iz sredine 13. stoletja, starinska priča o neizpodbitnem obstoju kosezov v Bohinju, je hkrati tudi temelj in izhodišče za historične preiskave o več odprtih vprašanih srednjeveškega Bohinja. Eno med njimi je: nastanek in razvoj posesti briksenške škofije v Bohinju.

S kraljevo darovnico l. 1011 dobi škofija Blejski grad in 30 kraljevskih kmetij, ki si jih sme Briksen izmeriti v savskem medrečju (med Dolinko in Bohinjko).

»Kraljevska« kmetija, ki je obsegala (povedano v današnji meri) pri nas okroglo 50 ha, je bila zgolj merilna enota, ne pa obdelovalna. Zemlje je sprva bilo še toliko na voljo, da si je smel prejemnik zemljišče, izračunano v kraljevskih kmetijah, večkrat izbrati tudi zunaj ožjega, krajevno značenega ozemlja.⁴² Navadna kmetija (huba), v listinah 11. in 12. stoletja včasih imenovana »slovenska«, dejansko obdelovalna enota, pa je obsegala približno 12 ha.⁴³

Preprost račun pove, da zmore Briksen iz podarjenih tridesetih »kraljevskih« kmetij na začetku našega tisočletja oblikovati v gorenjskem kotu okrog 125 dejanskih kmetij ($30 \cdot 50 = 1500 : 12 = 125$).

Brez Bohinja (in blejske grajske pristave, za katero se najbrž skriva leta 1004 podarjeno »posestvo Bled«), ima Briksen v urbarju iz leta 1253⁴⁴ v dvajsetih vaseh in zaselkih »blejskega« trikotnika (med Koroško Belo s Potoki na severu, Bohinjsko Belo na jugu, Peračico in Čadovljami na vzhodu) 122 hub in eno polovično kmetijo. Torej skoraj natanko toliko, kolikor smo jih našli pred poltretjim stoletjem.

»Na ozemlju v Bohinju, ki je 1253 pripadalo škofijski cerkvi v Briksenu, je bilo v sedmih vaseh 41 kmetij in 38 koseščin.« (Milko Kos).⁴⁵

Ugotovitev. Sredi 13. stoletja poseduje Briksen na visokem Gorenjskem skupaj 163 in pol kmetije, od tega tri četrtine po blejski okolici, četrtno pa v Bohinju (ki ga urbar

⁴¹ Urbar za posest briksenške cerkve na Bledu in v Bohinju iz leta 1253. Državni arhiv, München, Cod. Brix. Hochstift II L 6, 1, fol. 174. — Prepis urbarja (delo pokojnega prof. dr. Milka Kosa) v Institutu za zgodovino SAZU. Zgodovinarju dr. Pavlu Blazniku, zn. svet. v institutu, ki mi je z ljubeznivo ustrežljivostjo dal Kosov prepis urbarja na vpogled — **iskrena zahvala!** — Gl. tudi Bogo Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod . . ., str. 345. Ljudmil Hauptmann, Razvoj družabnih razmer . . ., str. 275.

⁴² ⁴³ Prim. Milko Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 152. — Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, 1955, str. 94.

⁴⁴ Citirani blejski urbar iz leta 1253, fol. 174' in 175.

⁴⁵ Milko Kos, Kolonizacija in populacija v srednjem veku, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, I. zv., Institut za zgodovino SAZU, 1970, str. 84.

imenuje »Fochin«).⁴⁶ V »blejskih« kmetijah je zaobseženih vseh nekdanjih 30 »kraljevskih« kmetij.

Ko v komentarju k Histor. atlantu avstrijskih alpskih dežel (1929) Ljudmil Hauptmann v svoji zgoščeni razpravi »Nastanek in razvoj Kranjske«⁴⁷ konča opis zamotanega razvoja deželskega sodišča Bled, doda: »Radovljiško deželsko sodišče v Bohinju (katastrski občini: Studor, Srednja vas) je pri teh dogovorih ostalo nedotaknjeno, ker ni nikoli pripadalo Bledu. Bled je tam posedoval prvotno samo... del doline od Nomenja do onkraj Bistrice..., kjer je bil Briksen že leta 1070 premožen; ostalo je pripadalo plemičem, prednikom ‚Edlinger in der Wochein‘... in plemiču Konradu, katerega posest je bila tako velika, da so hoteli leta 1120 na njej ustanoviti samostan. Ta alodialna posestva so ostala pod javno sodnostjo, in prišla ob razkroju deželne sodišča Kranj od tod pod Radovljico.«

Velika Konradova posest v Bohinju je zgodovinarje že zgodaj bodla v oči. V uvodu četrte knjige »Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku« (1920) govori Franc Kos⁴⁸ tudi o denarju (novcih) in cenah raznih predmetov v 12. stoletju: »...Kmetije niso bile povsod enako velike in tudi ne enako drage... Ako vzamemo, da je poprek ena kmetija stala štiri marke, si moremo misliti, kako velika so bila marsikatera druga posestva, tako npr. neko posestvo v Bohinju (podčrtal F. C.), ki je bilo vredno 120 liber, ...« in spredaj: »Kar se tiče novcev, so naši predniki v 12. stoletju računali z markami, librami, šilingi in penezi (denarii). Z besedo marko so med drugim zaznamovali neko utežno enoto, ki pa ni bila povsod enaka... Srebrni penezi so bili nekak drobiž v srednjem veku. Penez je tehtal približno en gram. Vsoto 240 penezov so imenovali funt ali libro. Po oglejski patriarhiji je imela ena libra 20 šilingov, ta pa 12 penezov... Kovali so samo peneze, računali pa z markami, šilingi in librami. Po naših krajih je šlo 160 kovanih penezov na eno števno marko (marca numero), ki je pa ne smemo zamenjati z utežno marko. Ta je imela pol funta ali pa 120 penezov čistega srebra v palicah. Kovani penezi so imeli dostikrat le tri četrtine srebra in eno četrtino bakra, zato jih je bilo treba več na eno števno marko, da je bila vrednost enaka z utežno marko... Zlato so tehtali. Njegova vrednost nasproti srebru je bila včasih v razmerju 1 : 10.«

Za 120 liber kupljeno bohinjsko posestvo »odrajta« škof Hugon plemiču Konradu 180 mark, se pravi odtehta za 120 funtov srebra (= blizu 29 kg ali v zlatu skoraj tri kilograme).

Ko 133 let kasneje najdemo v urbarju (1253) v Bohinju 41 briksenških kmetij, od teh kar 38 v Spodnji dolini, je lésa na poti do lokacije Konradovega posestva odprta, na jeziku pa odgovor, kdaj in kako si je Briksen pridobil dobršen del Bohinja.

Ne z znano vladarjevo darovnico leta 1011, temveč s težkim srebrom škofovske zakladnice sto let kasneje si Briksen pridobi Savico, Brod, Bistrico in večji kos Nomenja, to je posest, obsegajočo blizu 35 kmetij, najbrž z zaledjem (pašniki in gozdovi) vred. Za hubo da povprečno dobrih pet mark.

Prodajalec velike bohinjske posesti, plemič Konrad z ženo in otroki,⁴⁹ je znan le po imenu.

Domnevamo, da gre za imovitega in uglednega furlanskega grofa Konrada Kastelonskega (Castellone), odvetnika oglejske cerkve, moža Matilde Možberške (Moosburg), hčere istrskega mejnega grofa Burgharda. Če ta domneva drži — raziskave, ki tečejo, jo utegnejo potrditi (ali ovreči) — je bohinjska prodaja opravljena nekje na začetku 12. stoletja, kajti Konrad Kastelonski leta 1112 ni več med živimi.⁵⁰ Vdova Matilda

⁴⁶ Blejski urbar iz leta 1253, folio 174'.

⁴⁷ Ljudmil Hauptmann, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I/4, 1929, str. 460 in 461.

⁴⁸ Fr. Kos, Gradivo IV, st. XCVI in XCVII.

⁴⁹ Glej opombo 38.

⁵⁰ Fr. Kos, Gradivo IV, str. 19, št. 34.

in otroci kmalu zatem prodajo velika rodbinska posestva, raztresena od Furlanije do Bavarske.⁵¹

Dietmar, na začetku stoletja kaplan briksenškega škofa Hugona,⁵² že leta 1135 tržaški škof,⁵³ nekje vmes oglejski arhidiacon na Gorenjskem,⁵⁴ pa nameravane ustanovitve samostana v Bohinju ne uresniči. Krivec za to so najbrž temeljito spremenjene politične razmere na slovenskih tleh. Veliki spor med papeštvom in cesarstvom, imenovan boj za investituro, gre tedaj h kraju. Zmaga papeževcev zruši moč tistih, ki so še pristaši cesarstva. Med njimi sta tudi oglejski patriarh Ulrik I. Eppensteinski, od papežev dvakrat preklet (izobčen!), in briksenški škof Hugon. Priletni Ulrik konec leta 1121 umrje,⁵⁵ dve leti kasneje pa papež Kalikst II. piše salzburškemu nadškofu Konradu, »naj briksenškega škofa Hugona odstavi«.⁵⁶ — Spočeta zamisel, samostan v Bohinju, zamre, še preden je rojena. Bil bi prvi samostan na slovenskih tleh. Prvenstvo čez 16 let prevzame Stična, ki v 13. in 14. stoletju postane najbogatejši in najuglednejši samostan v deželi, predvsem pa pomembno središče kulturnega življenja. Seveda pa je to povsem fevdalnega značaja in slovenskemu življu tuje in nedostopno.

»Bohinjski« pergament iz leta 1120 govori tudi o »drugih tamkajšnjih plemenitaših« (za slednje uporabimo priročni Kosov izraz!). Del posesti, namenjene za samostan, pridobi škof od njih (». . . et quod ab aliis nobilibus ibi acquisivimus . . .«).

Franciscejski kataster iz l. 1826 kaže »Lepenarjev« grunt na Lepencah domala v enem samem kosu.⁵⁷ Veliko kmetijo, ki jo gosposka vseskozi prišteva Nomenju, ima l. 1253 Reinold,⁵⁸ kot hubo s posebno oznako. — Radovljiški urbar iz leta 1579 pozna v Spodnji bohinjski dolini še 15 dajalcev desetine z označbo »aigenthumb«, to je z lastnim imetjem (osem na Bistrici, tri v soseski Savica-Brod in štiri na Bitnjah.⁵⁹

Misel, da bi v davnih nosilcih teh trdoživih ostankov, v samolastnih drobcih posesti in v sledih dvorcev srednjeveških svobodnjakov iskali te Hugonove »druge plemenitaše«, je sicer vabljava, a zmotna.

Iskati jih moremo samo v Zgornji bohinjski dolini — in tu jih tudi najdemo.

To so kosezi iz Srednje vasi in Češnjice.

Pred leti započeta analiza koseških naselij v Bohinju, podrobna, monografska raziskava starih koseških rodbin, predvsem pa na franciscejskem katastru sloneči študij poljske in (širše) zemljiške razdelitve v Zgornji dolini (sprožen na pobudo univ. prof. dr. B. Grafenauerja) — prineso tehtna spoznanja in dokaj trdne ugotovitve o razvoju tega sloja v Bohinju. V raziskavah — te še tečejo — pa bo morda jutrišnji dan vendarle osvetlil preostale temine, potrdil današnje domneve in iz prgišča nerešenih koseških problemov strl vsaj ta ali oni oreh.

Pri tem je bilo uporabljeno naslednje gradivo: izsledki jezikoslovcev, spoznanja in ugotovitve arheologov in zgodovinarjev, tvarni preostanki daljne preteklosti bohinjkega kota, listinski viri iz srednjega in novega veka, urbarji gospodstev Bled in Radovljica, terezijanski, jožefinski in franciscejski kataster, stara in nova zemljiška knjiga za sodni okraj Radovljica, stare matične knjige in »status animarum« župnije Srednja vas v Bohinju, iz davnine izročena ledinska imena zemljišč, starinska hišna imena domačij, ugasli in še živi bohinjski priimki ter arhaična ustna izročila starožitnega Bohinja, ohranjena v današnji dan.

⁵¹ Isti, prav tam.

⁵² O. Redlich, Acta Tirolensia I, 1886 . . . , str. 149, št. 428. — Hermann Wiesflecker, Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten 957—1271, I, Innsbruck, 1949, str. 44, št. 157.

⁵³ Fr. Kos, Gradivo IV, str. 75, št. 124.

⁵⁴ Fr. Kos, Gradivo IV, str. 275, št. 542. — Prim. Milko Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 266 in 267.

⁵⁵ Fr. Kos, Gradivo IV, str. 35, št. 62.

⁵⁶ Fr. Kos, Gradivo IV, str. 45, št. 75.

⁵⁷ Franciscejski kataster (1826), kat. obč. Nomenj, Arhiv Slovenije, Ljubljana.

⁵⁸ Blejski urbar iz leta 1253, fol. 174.

⁵⁹ Urbar gospostva Radovljica iz leta 1579, str. 531—533 in 537—539, Arhiv Slovenije, Ljubljana.

S prispevkom Franca Ceklina opozarjamo na 200-letnico prvega vzpona na Triglav (26. 8. 1778). Delo je bilo nagrajeno na natečaju Planinskega Vestnika, ki ga je PZS razpisala leta 1975 v spomin na osemdesetletnico svojega glasila. Gradivo, ki ga avtor odkriva, prepričljivo pojasnjuje, zakaj so Bohinjci prvi stali na vrhu naše najvišje gore, obenem pa osvetljuje zgodovino Bohinja, njegovih vasi in ljudi z manj znane in neznane strani. Avtor razgrinja zgodovinske dokumente o tej slovenski deželici, tesno povezani z zgodovino najvišje točke na našem narodnem ozemlju in s Zoisom, po njem pa z našim preredom, prebujo, razsvetljenstvom ali kakorkoli že tisto razdobje imenujemo. Odkrivanje, merjenje in raziskovanje narodnega ozemlja je tedaj zavzelo svoje mesto v programu, s katerim smo storili prve korake, da zaživimo svoje narodno življenje. Ni naključje, da je Triglav naš simbol, ni naključje, da je prišel v Zoisov razsvetljenski program.

V prepričanju, da bo gradivo že samo na sebi mikavno za vsakogar, ki mu je pri srcu zgodovina, domoznastvo in starožitnost, posvečamo Ceklinov »Bohinj in Triglav« dejanju, s katerim smo pred dvesto leti ujeli in celo prehiteli Evropo. Nič ne naperjamo, a bilo bi napak, če tega ne bi poudarili.

Uredništvo

NA PLANINCAH LUŠTNO BITI...

TINE MIHELIČ

1. Pozabljeni nahrbtnik

Tisto leto sem preživel glavino planinskega dopusta v Dauphineji. Dobra sreča je bila na naši strani, gore so nas gostoljubno postregle z bleščečim vremenom, da smo se lahko do sitega naužili sonca, ledu in granita. Vsa družčina je bila očarana nad tem gorovjem, zdelo se nam je, da smo odkrili nov svet. Pa vendar me je nekega dne prav sredi navdušenega zatrjevanja, da ga v Alpah pač ni čez Dauphinejo, neznana sila kar sama potegnila v Chamonix. Kar tako, brez vsakih hribovskih ambicij sva se z mojo zakonsko sonaveznico zapeljala v slavno alpinistično Meko, da pozdraviva slovensko kolonijo »za britofom« in da popijeva vrček piva v Bar National. In seveda, da doživiva tisto enkratno vzdušje ob vznožju Bele gore. No, pa je nanesele drugače.

Prvi, ki sva ga srečala v Chamu, je bil »toti« Jaka, ki naju je brž zavlekel v svojo obilno založeno štajersko klet. Tu je čakal Drago in hrepenel po kaki »nobel« turi. Moj program sicer ni računal s kakim posegom v visokogorje, toda kdo bi se mogel upreti miku gizdavih granitnih in ledenih lepotic, ki se tako zapeljivo sklanjajo nad chamoniško dolino. Hitro sva bila zgovorjena. V ranem jutru sva se naslednjega dne borila z množico alpinistov za mesto v prvi gondoli, ki pelje tja gor v obljubljeno deželo. Nabuhla kletka nas je kmalu odložila na rob moren pod Iglami. Namenila sva se proti Charmozu. Tja se je sicer usmerila tudi večina drugih naskakovalcev granitnih ostric, ki so ravnokar zažarele v prvih žarkih. Jutro je bilo čudovito, sneg na ledeniku idealen, da sva se urno in z užitkom vzpenjala skozi mračne ožine proti sončnim višavam. Množica se je kmalu razblinila, vsakdo je hitel k svojemu vstopu. Večino navez je posrkala mala l'M (vodniki pravijo: l'M, que j'aime), preostali pa smo se porazgubili po prostranstvih ledenika Nantillons.

Pod ozebnikom Charmoz-Grépon sva pustila cepina. Skala je bila hladna, a prijetna. Nad nama je bilo nekaj navez, ki pa so nama obzirno prizanašale s kameno točo. V lahkem plezanju sva mimogrede dosegla vrh Charmoza. Skala se je ogrela, zleknila

BOHINJ IN TRIGLAV

(Natečajni članek za 80-letnico PV, posvečeno 200-letnici prvega vzpona na Triglav)

FRANC CEKLIN

Trinajst stoletij dolga koseška pot je večidel speljana po trdnih tleh ugotovitev in dognanj, drži pa tudi čez gugljave brvi domnev in preskakuje zevajoče vrzeli nerešenih koseških vprašanj.

Bohinjske koseze moremo tu očrtati samo v grobih obrisih, kajti dani obseg članka ne dopušča podrobnosti, širših razlag in utemeljitev, slikovni del pa je zgovoren sam po sebi.

Najprej imata besedo strokovnjaka — zgodovinar in jezikoslovec.

»Kaže se, da imamo v Vzhodnih Alpah opravka z dvema velikima strujama slovenske naselitve, šibkejšo severno in močnejšo južno... Vasi okoli Blejskega jezera moremo označiti kot zelo močno naselitveno jedro gorenjskega slovenstva... V velikanskih gozdovih, ki se širijo od Karavank preko Mežaklje, Pokljuke in Jelovice, je edini pomembni naselitveni otok Bohinjski kot. V Bohinju se naveže na znatno naselitev iz pred-slovenske dobe kolonizacija iz prve slovenske dobe; s staroslovenskimi grobovi v Srednji vasi je dokazana najmanj za deveto stoletje.« (Milko Kos).⁶⁰

»Kakor drugi Slovani so tudi alpski bili razdeljeni v rodove in plemena; ... verjetno je, da so kaj različni slovanski rodovi, ki si pred obrskim vpadom v srednjo Evropo sploh niso bili sosedje, šele v novi domovini postali drug drugemu sosed. Nekaj krajevnih imen nas spominja na plemenska imena pri drugih Slovanih; na zahodnoslovenske Stodorance misli pri dolinah **Vorder-Stoder**, **Hinter-Stoder**, skozi katere teče reka Steyer, na Štajerskem sta tudi **Stoderalpe** in **Stoderwald**, v Bohinju **Studor**.« (Fran Ramovš).⁶¹ Presenetljivo. Komaj dan hoda od Donave, severna sled, na koncu 200-kilometrski zračne črte, ki seka masiv Nizkih Tur in verigo Karavank — v Bohinju južna sled stodoranskih stopinj.

Koseška vas Studor, eno najstarejših bohinjskih naselij, z obširnimi gorskimi zaledjem, se v zgodovinskih virih pojavi šele konec srednjega veka.⁶² Ta navzkrižna podatka si lahko neprisiljeno razložimo s tem, da studorski kosezi, osebno svobodni in sedeči na lastni posesti, nimajo kaj iskati v fevdalnih listinah in urbarjih srednjega veka. Ko pa po izumrtju celjskih grofov da cesar Friderik III. zakupno gospostvo Radovljica z njihovo — nekdanj ortenburško — dediščino v Bohinju vred v roke zloglasni plemiški rodbini Kreyg,⁶³ ki je strahovala tlačanski živelj z visoke skale Blejskega gradu, se

⁶⁰ Milko Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 49, 58 in 59.

⁶¹ Fran Ramovš, Kratka zgodovina slovenskega jezika, Ljubljana, 1936, str. 9 in 10.

⁶² Anton Kaspert, Über die Lage der oberkrainischen Bauernschaft beim Ausgange des XV. und im Aufgange des XVI. Jahrh., MMK, 2/1889, str. 75; priloga II, str. 112—114.

⁶³ Gl. Ernst Birk, Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. in den Jahren 1452—1467, Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen X, Dunaj, 1853, str. 208, št. 208 in str. 215, št. 260.

pogoltni in nasilni Jurij Kreyg, za njim pa njega vredni sin Hartmann spravita tudi na bohinske koseščine.⁶⁴ Med prvimi pritožbami Bohinjcev in Blejcev zoper samosilnika Kreyga se kaki dve desetletji pred velikim kmečkim puntom (1515) pojavi tudi pritožba »župe Studor v Bohinju« (. . .supp zw Stodorf in der Wochein«).⁶⁵ Studor je v kasnejših pritožbah iz tega pomembnega obdobja še večkrat imenovan, a vselej samo »Stodorf«. Kasneje, naši dobi bliže, je znan tudi kot »Stodvor.«

Čeprav se opiramo na razmeroma kasne vire 15. in 16. stoletja, moremo ob pomoči franciscejskega katastra zatrdno reči: stari koseški naselbini Studor in Srednja vas v Bohinju že iz davnine sem tvorita eno samo gospodarsko skupnost. Fevdalni sistem srednjega veka sprejme njuno prastaro samolastno dolinsko- in planinsko-pašno območje kot ozemeljsko danost in se ji prilagodi, nasloni nanjo in jo upošteva kasneje, ko začrta dobršen del svojih upravnih meja. Ko pa v drugi polovici 15. stoletja pride (tedaj že cesarsko) zakupno gospostvo Radovljica za več desetletij v roke blejskim mogotcem, plemičem Kreygom,⁶⁶ se začne in nadaljuje skoraj tristoletni proces premikanja in spreminjanja posestno-upravnih meja starožitnega Bohinja v dobro blejskega gospostva, pri čemer — z gospostvom Radovljica vred — potegnejo »ta kratko« tudi studorsko-srenjski kosezi.

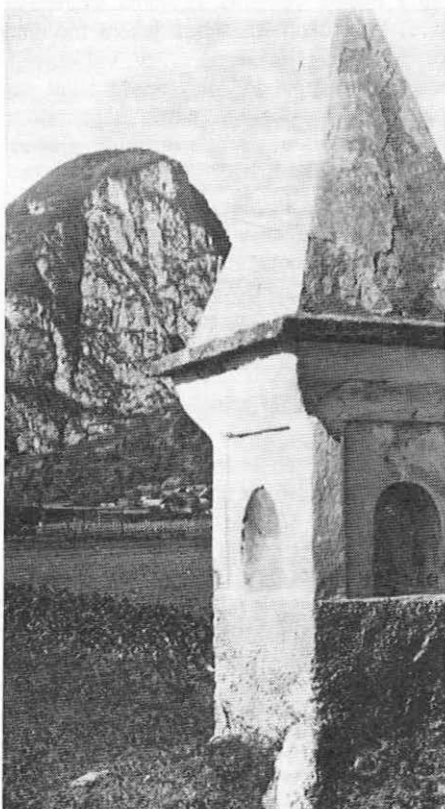
Radovljiški urbar iz leta 1579⁶⁷ zariše vzhodno mejo med gosposkama po potoku Ribnica od njegovega izvira do izliva. Skoraj 350 let kasneje vnese slovenski zgod-

⁶⁴ Anton Kaspret, Über die Lage . . ., str. 80; pril. I, str. 109; pril. VI, str. 120; pril. VII, str. 132; pril. IX, str. 137 in pril. XI, str. 142.

⁶⁵ Glej opombo 62.

⁶⁶ Glej opombo 63.

⁶⁷ Urbar gospostva Radovljica iz leta 1579, str. 337, 338 in 553

Tu, kjer sameva starinsko znamenje pod Srednjo vasjo, je bila 800-letna meja med svobodno posestjo kosezov in zemljo brizensko-blejskega posestva. — V ozadju Srednja vas in Studor

Foto Franc Ceklin

vinar Anton Kaspret to mejo (med Radovljico in Bledom) v znani »Historični atlant avstrijskih alpskih dežel.«⁶⁸

Konvencionalna fevdalnoupravna meja 16. stoletja, speljana po Ribnici, se ne sklada s prvotno, iz davnine dedovano gospodarsko mejo koseške srenje Studor in Srednja vas. Le-ta poteka vzhodneje. S Senožet, uleknjenih med Spodnjo in Zgornjo dolino, pregazi močvirnato Blato, teče po potočku Gobnik, se dvigne na Javornico (1140 m), seka gozdoviti, valoviti svet do Rušovega vrha (1455 m) in z njega v približni črti seže na 2050 m visoki Viševnik nad nekdanjo studorsko Konjščico. Gospodarska meja studorskih kosezov »gre« od tod po vrhovih nad Krmo: z Malega Draškega vrha (2132 m) na Velikega (2243 m) in Tosc (2275 m), čez Bohinjska vratca (1979 m) prestopi na Vernar (2225 m) in se s soseda Cesarja vzpne na vrh Triglava. Z njega zaokrene na Kanjavc (2568 m), se spusti na odprti Dol (sedanje Prehodavce!), pleza po grebenu Velikega Špičja (2398 m) in njegovih sosedov, nato pa s Plaskega Vogla (2348 m) v širokem, srpastem zamahu objema Zgornjo pa Lepo Komno in doseže oba Bogatina (1977 m in 2008 m). Po razvodnem bohinjško-tolminskem grebenu hiti meja na Vrh nad Škrbino (2054 m), preskoči Globoko (1828 m), se dvigne na razgledni Vogel (1922 m) in doseže — že iz starine znani in uporabljeni — gorski prehod Čez Suho (1773 m). S prelaza se spusti v dolino in po potoku Suha doseže Jezernico (za lučaj kamna pod nekdanjim starim lesenim mostom pri onstranski prastari Krstnikovi cerkvi ob jezeru). Meja prebrodi mlado Savo in po vzpetinah med Spodnjo in Zgornjo dolino z imeni Peč (719 m), Resnik (805 m) in Rudnica (946 m) sklene krog na travnatih Senožetih.

Opisani obroč oklepa dobri dve petini celotnega bohinjškega ozemlja, ki ga veliko kasneje — v 150 let starem franciscejskem katastru — z manjšimi odmiki od očrtane meje pokrivata kat. občini Studor in Srednja vas (17 841 oralov, ves Bohinj pa 42 533 oralov).⁶⁹

Na jutranji strani obsežnega področja koseških Studorcev in Srenjanov sedi druga skupina bohinjških kosezov, združena v soseski Češnjica. — Ta obsega 11 % površine Bohinja (4645 oralov).⁷⁰

O njej že kar na pragu postavimo domnevo: Marsikaj kaže, da je vzhodni del Zgornje bohinjške doline, naselji Češnjico in Jereko, koloniziral drug (ali pa morda drugi, vzhodni?) staroslovanski naselitveni val. Na takšno razlago nas navajajo: 1. razmeroma majhen obseg gospodarskega območja v primerjavi z obsežnim ozemljem zahodnih sosedov; 2. soseska sprva sploh nima visokogorskih planin,⁷¹ pač pa samo sredogorske in senožetne,⁷² na katerih sta mnogo kasneje zrasli višinski vasi Podjelje (zgoraj je planina Jelje) in Koprivnik; 3. govor prebivalcev te soseske se — še danes — opazno razlikuje od govorice drugih Bohinjcev v Zgornji dolini (bistriška v Spodnji dolini je posebnost zase); 4. med sosedi (Srenjani) je še živo ustno izročilo, da so Češnjani tuj živeli v Bohinju.

Ime vasi Češnjica (in po njej soseskin naziv v vseh urbarjih), povzeto po imenu sadnega drevesa (znanega že med slovanskimi plemeni za Karpati), in ledinska imena, ki so vsa slovenska, pa odločno govore za to, da ta del Bohinja ni poselil kak tujerodni

⁶⁸ Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer, I/4, 1929, list 31. (Ljubljana).

⁶⁹ Franciscejski kataster (1826) za kat. občine: Nomenj, Gorjuše, Boh. Bistrica, Nemiški rovt, Savica, Studor, Srednja vas in Češnjica, Arhiv Slovenije, Ljubljana. — Gl. Vilko Novak, Odkup in ureditev služnostnih pašnih pravic v Bohinju, Zbornik FF v Ljubljani, 1955, str. 262 in 263 (preglednica kulturnih površin).

⁷⁰ Glej opombo 69.

⁷¹ Vsa gorata zahodna in severozahodna stran Bohinja je bila sprva domena studorskih kosezov.

⁷² Na jugozahodnem obrobju Pokljuke. — Srenjski arhiv v Češnjici hrani več listin in spisov, ki se nanašajo na pašne spore na češenjskem ozemlju ali Češnjancov s sosednjimi vasi. Tako so se 1683 Češnjani pogodili s Srenjani zaradi paše na Šeh, v Praprotnici, na Kopišču in v Jamah. — 3. junija 1610. Češnjani morajo dokazati, da so od nekaj pasli v Strani. — V 19. stoletju so se Češnjani spet tožarili s Srenjani zaradi paše na Zajamnikih, na Praznici, na Šeh, na Zatrepu in v Mesnovcu (1842). O ureditvi paše na planini Zajamniki so se upravičenci obeh srenj pogajali 10. marca 1860. Šele leta 1868 je planina Zajamniki končno prešla v last prebivalcev Češnjice. Vilko Novak, Odkup in ureditev služnostnih pašnih pravic v Bohinju, str. 277 in 295.

Solinger

†. Kristian simplex	xxv ff
Jurij Kupin	v ff
Koček	viii ff
Matevž	ii ff
Valentin	iii ff
Marolt	ii ff
Štefan	ii ff
Zimljanec	ii ff
Lucas	xx ff
Jenovinka	v ff
Zvan	v ff
Primož	xx ff
Jakob Koček	v ff
Amrož	xxv ff
†. Miklavc	xx ff
†. Jan	xviii ff
†. Jan	xx ff
†. Štefan	xx ff
†. Neža Bulovica	x ff
Jurij Korošec	v ff

Kosezi pod Studorom in v Srednji vasi konec srednjega veka: Kristian, Šest, Jurij Ražen, Koček, Matevž, Valentin, Marolt, Zupan, Lenart, Luka, Jenovinka, Zvan, Primož, Jakob Koček, Amrož, Miklavc, Janez, Lovrenček, Stružnica, Neža Bulovica in Jurij Korošec. — Radovljiški urbar iz leta 1489

Foto Oskar, Kobarid

vrinjenec, temveč samo Slovani. — Vas Jereka s potokom istega imena je za jezikoslovca trd oreh. Fr. Bezljaj pravi, da ime Jereka more izhajati iz predromanske osnove. Skozi zgodnje romansko »g'erri/eka«, ki mu je dalo neznano romansko narečje poudarek na é, je bilo namreč ob prihodu Slovanov sprejeto v slovenščino, pri čemer se je »g« preoblikoval v »j«, se pravi, ime se je prelilo v Jereko.⁷³ Prastaro ime bližnjega grička Dunaj, z znamenitimi arheološkimi najdbami iz staroželezne dobe,⁷⁴ odkriti rimski grobovi (ca. 40 m jugozahodno od zvonika jerekarske cerkve)⁷⁵ in v skalni duplini nad Kocjančevim travnikom najdeni rimski novci⁷⁶ povsem pritrjujejo mnenju uglednega jezikoslovca.

Laična domneva, da bi slovanski prišleki ob zgodnji naselitvi našli tod številčno še močno skupino staroselcev in da bi ta avtohtoni živelj — čeprav podvržen — s svojim tujim jezikom glasotvorno vplival na posebno barvo vokalov v slovanski govoriči prebivalcev češenjske soseske, odpira morda možno, a nič kaj verjetno pot k zadovoljivi razlagi jezikovne posebnosti tega konca Bohinja. — Zanimariti pa ne smemo tudi druge možnosti. »Otoki drugačnega govora sredi enotnega dialektičnega področja kažejo navadno na kasnejšo kolonizacijo, ki je prišla od drugod. Kolonist nosi svoj govor s seboj.« (Milko Kos.)⁷⁷ Vozel prepustimo poklicanim!

Z obiska pri starih Češnjanih se vrnimo v osrednje naselje Zgornje doline, v Srednjo vas.

Bohinjska koseza Blagosod in Preslav — kot že rečeno — nekje v 11. stoletju prepustita plemiču Perchtoltu svoje posestvo, ki ga ta okoli leta 1070 podeli briksenškemu škofu Altwinu.⁷⁸ Listina navaja po vrstnem redu »cerkve, dvore, poslopja, travnike, pašnike, ribolove« in drugo. Briksen si s tem pridobi prvo posest v Bohinju. Toda kje? V ohranjenih urbarjih Radovljice in Bleda iz 15. do 18. stoletja⁷⁹ se srečujemo s kosezi, kmeti in kajzarji v Srednji vasi, razvrščenimi po pripadnosti gosposkam; iz franciscejskega katastra (1826)⁸⁰ pa spoznamo poljsko in širšo zemljiško razdelitev tega naselja. Raziskave po teh in drugih pritegnjenih virih omogočajo spoznanja in ugotovitve. Vmesne domneve bomo posebej poudarili.

Koseza Blagosod in Preslav sedita v Srednji vasi. Njun dvorec (najbrž lesen), okrožen s poslopji in dvoriščem, smemo iskati na zemljišču severno od vaškega centra, imenovanega »Pod lipo«, tja do zgornje poti, ki ločuje ravninski del naselja od brega nad njim. Tričetr tisočletja kasneje najdemo tod štiri polovične kmetije: »Zgornjega« in »Spodnjega Švica«, »Zgornjega« in »Spodnjega Hkavca«. Vse pripadajo gospostvu Bled.⁸¹

Prebivalstvo Bohinja v 11. stoletju že priznava znamenje križa. Verskim potrebam služi več lesenih cerkvic. Ni dvoma, da gre za tako imenovane lastniške cerkve, to je za tujo, pridobitniško institucijo, ki so jo v 10. stoletju k nam zanesli frankovski

⁷³ France Bezljaj, Odkod ime Jereka, Jezik in slovstvo X, 1965, 224.

⁷⁴ Arheološka izkopavanja na gričku Dunaj pri Jereki: leta 1888/89 knez Windschgrätz, objavil A. Müllner, Argo 4, 1895, 66 s. — 1937. je tu kopal tudi W. Schmid in našel gradivo, ki sega od poznohalštatske dobe do 1. stol. pr. n. št., Slovenec, 22. avgusta 1937, str. 7. — Od 25. 8. do 5. 9. 1959 je raziskoval griček Dunaj arheolog Stane Gabrovec z Andrejem Valičem, Varstvo spomenikov VII, 1958—1959, str. 323. — Gl. tudi Stane Gabrovec, Prazgodovinsko-arheološko gradivo za proučevanje rala na Slovenskem, Slovenski etnograf, 8/1955, str. 15 in 16.

⁷⁵ Glej opombo 10.

⁷⁶ Osem rimskih bronastih novcev od Valentinijana I. do Honorija, Andrej Valič, Varstvo spomenikov VII, 1958—1959, str. 330.

⁷⁷ Milko Kos, Kolonizacija in populacija v srednjem veku, Viri, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, I, Institut za zgodovino SAZU, 1970, str. 32.

⁷⁸ Glej opombo 35.

⁷⁹ Radovljiški urbarji iz: 1498., 1579., 1750. in 1796. leta; urbarja gospostva Bled iz obdobja ca. 1730 ter iz leta 1749, vsi v Arhivu Slovenije, Ljubljana. Blejski urbar iz leta 1602 hrani Državni arhiv v Bozno (Bolzano) v Italiji.

⁸⁰ Franciscejski kataster (1826) za kat. občino Srednja vas v Bohinju, Arhiv Slovenije, Ljubljana.

⁸¹ Blejska urbarja iz 18. stoletja, citirana v op. 79.

fevdalci, kosezi pa so se je oprijeli.⁸² Lastniške cerkve so po svojem značaju lastnina ustanoviteljev,⁸³ v danem primeru bohinskih kosezov. Med njimi poznamo vsaj Blagosoda in Preslava, nekaj vemo tudi o »herimannih«.⁸⁴ Ustanovitelj prvotne cerkve na Bitnjah bi utegnil biti kak nemški fevdalec duhovskega ali svetnega stanu. — Baročna Martinova cerkev na sedežu nekdanje bohinske prafare, v Srednji vasi, nam s svojim patrocinijem iz karolinških časov⁸⁵ kaže na izredno starost svoje davne lesene prednice. Je ta stala na njenem mestu, na razglednih Ravnjah, naravni terasi nad vasjo? Smemo tu iskati »ecclesiis« Blagosoda in Preslava?

Vizitator leta 1631 zapiše, da je pri farni cerkvi v Srednji vasi v Bohinju kapela sv. Mihaela in v njej oltar enakega imena.⁸⁶ Leta 1669 je vizitacija ne omenja več.⁸⁷ — Valvasor nam v »Slavi« pove, da farna cerkev v Bohinju praznuje svoje letno prošenje na Telovo in da je pri njej tudi kapela z ustrezno bratovščino.⁸⁸ — Leta 1753 dobi bohinsko faro župnik Martin Zupan. Pod njim je stara farna cerkev na Ravnjah porušena do temelja in postavljena nova (»...Sub quo Ecclesia parochialis ueteri destructa funditus...«).⁸⁹ — Na robu v severni breg umaknjene, tristransko obzidane dela pokopališča na Ravnjah (kjer so pokopani v Bohinju umrli župniki), najde 5. julija 1967 grobar Anton Žmitek pri kopanju groba za umrlo vaščanko Lucijo v globini okoli dveh metrov obilico človeških lobanj in močnih kosti.⁹⁰ — Skupni »imenovalec« včerašnje najdbe kosti in Mihaelove kapele, znane iz 17. stoletja, je romanska kostnica pri stari farni cerkvi na Ravnjah. Kostnice ali karnarji (lat. carnarium), pokopališke kapele ob skoraj vseh župnijskih cerkvah visokega srednjega veka, so dvoprostorni, nadstropno zidani objekti, večidel v obliki rotund. Pozna jih vsa srednja Evropa, Tirolska pa samo v pravokotni obliki. V spodnjem, v zemljo vkopanem in obokanem delu brez oken, z eno samo odprtino, je prostor za odlaganje kosti, najdenih pri prekopavanju grobov, nad njim pa je kapela z oltarjem, skoraj redoma posvečena sv. Mihaelu. Kostnice so posebnost romanske dobe in z gotiko počasi ponehajo. Kasneje izgublajo na svojem pomenu. Kot zapuščene kapele jih odstranijo na ukaz vizitatorjev največ v 17. stoletju.⁹¹ — Obdobje romanike v arhitekturi se pri nas razteza od sredine 12. do 14. stoletja, s težiščem na prvi polovici 13. stoletja.⁹² — Logičen zaključek je: nastanek najdene kostnice in stare župnijske cerkve v Srednji vasi, gotovo zgrajenih v romanskem slogu, smemo z vso upravičenostjo postaviti najkasneje v prvo polovico 13. stoletja. Da smo na pravi poti, potrdi tudi seznam papeške desetine iz leta 1296, ki med sicer redkimi gorenjskimi farami pozna tudi »župnijo Bohinj« (»PLEBES VOCHEYN«).⁹³

Še vedno smo pri kosezih. Karta franciscejskega katastra kaže obsežen kos zemljiških parcel nekdanje župnije Bohinj, strnjenih ob levem bregu Ribnice (od »Pekovca« doli do polja »Na ključih«).⁹⁴ Nanje mejijo parcele posestnikov »Škantarčka«, »Kovača« in

⁸² Prim. Josip Zontar, Problem lastniških cerkva in samostanov v pravni zgodovini Jugoslavije, Slovenski pravnik 49 (1935), str. 432—444. — M. Kos — J. Zontar, Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvah 12. stoletja, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XX, 1939, str. 236—242. — Milko Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 160—161.

⁸³ Glej opombo 82.

⁸⁴ Glej opombo 4.

⁸⁵ Josip Gruden, Češčenje sv. Martina, škofa na Slovenskem, Voditelj, Maribor, 1900, str. 55—58.

⁸⁶ Vizitacija v Bohinju je bila 17. septembra 1631. — Visitatio 1631, fasc. 27, fol. 149—152, Nadškofijski arhiv v Ljubljani. — Gl. tudi Marijan Zadnikar, Romanska arhitektura na Slovenskem 1959, str. 294.

⁸⁷ Visitatio 1668—1669, Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

⁸⁸ J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain, VIII, str. 828.

⁸⁹ Kronika župnije Srednja vas v Bohinju, (raztresena) med listi skupne (krstne, poročne in mrliške) matične knjige te župnije za razdobje 1705—1737, str. 348 (lastnoročni zapis župnika Zupana).

⁹⁰ Žmitek mi je to povedal 9. januarja 1973.

⁹¹ Marijan Zadnikar, Romanska arhitektura na Slovenskem, 1959, str. 274—276.

⁹² Isti, o. d., str. 326—327.

⁹³ Karl Kovač, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileja vom Jahre 1296, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 30, Innsbruck, 1909, str. 634. — P. Sella in G. Vale, Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII. e XIV, Venetiae-Histria-Dalmatia, Studi e testi 96 (1941), str. 32.

⁹⁴ Franciscejski kataster (1826) za k. o. Srednja vas v Bohinju. — Strnjen pas župnijske posesti vzdolž potoka Ribnice (sadvnjak, travnik, njiva) v dolžini dobrih 200 metrov meri 70 a 15 m².

Zinsger in der Koseze.

ise Edinger vund vormalige Naßbrygk A Adorff. habet zu
Zamain. walligk sich am Graaf Riebnyg außt. vbrögk
aue dießßi vony. vund damaf aueß gubing salt stalt. vund
aue walligk Pole. zu Albnand habet y vlt. schymand. vordamo
gogodur waßmire des Albn. vund getraht fomal in vrbfany.
zu dem Dnr. da nit allmuffalber habet dy zwaz goltbeßnig vund vob
vrbfany. d'instigubing ob dat Dnr. ob der Gynfer binn firtlich gont.
biß aue dem Dnyß baaf. vnbz der Gynfer d: zofant. vund vob der
Gynfer vnbz der Dni. naßdunßung Rodnyg. biß aue dem Gynfl vob.
liffinere. vund al idam fombur vidermumbant dy Graaf Riebnyg
dam d'owß zuß.

Kosezi v Bohinju, Opis meje njihove »gmajne« v radovljiškem urbarju iz leta 1579

Foto Oskar, Kobarid

»Bajtnika« v Srednji vasi. To pa je nekdanja skupna posest koseza Primoža (Zormana),⁹⁵ ki ga pozna radovljiški urbar iz leta 1498. Staro župnišče, v obliki črke L, stoji med sedanjo cesto in »Škantarčkovo« hišo. S krajšim in ožjim delom je s to hišo na njeni zahodni strani povsem združeno.⁹⁶ Pri tej župniški posesti gre nesporno za nekdanjo koseško zemljo, darovano ali kako drugače pridobljeno za cerkvene potrebe. Kdaj? Če ne prej, po vsej verjetnosti ob ustanovitvi župnije. Njen nastanek pa smemo (po ustni izjavi prof. dr. B. Grafenauerja) iskati celo v 12. stoletju.

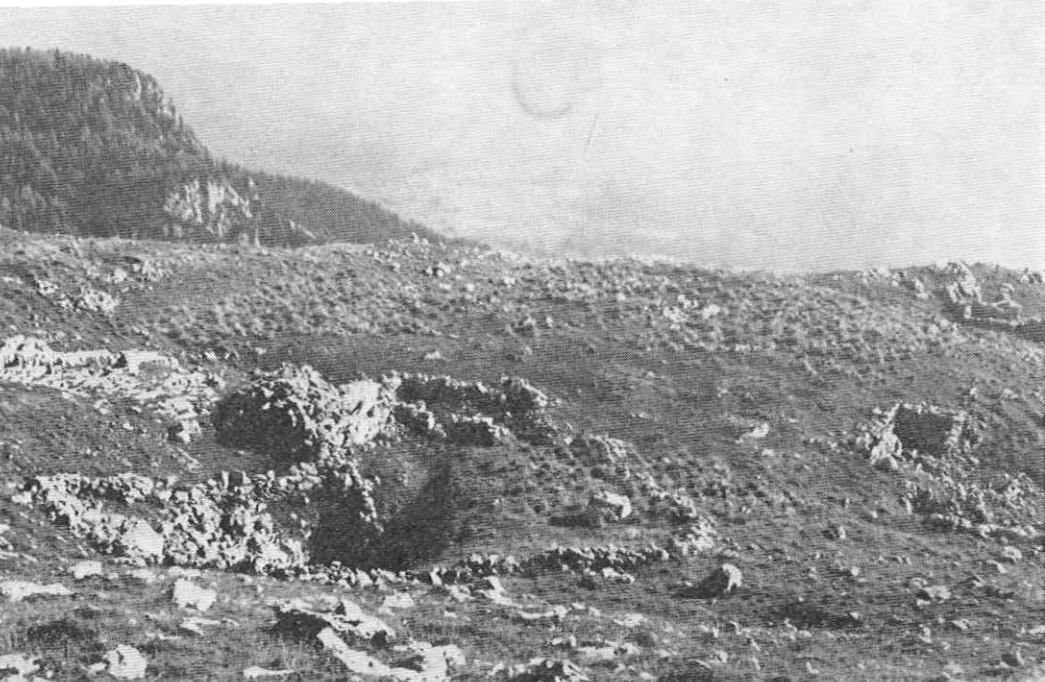
Ker nas trdna pot otipljivih zgodovinskih virov in tvarnih preostankov preteklosti še ni privedla k lokaciji Blagosodovih in Preslavovih lastniških cerkvic, prislusnimo ljudskemu glasu, ki se deduje iz roda v rod.

Ustna izročila Srenjanov pripovedujejo:

(leta 1930), da je prva cerkev v Srednji vasi stala sredi vasi, »Pod lipo«, na zgornji

⁹⁵ Radovljiški urbar iz leta 1498, str. 93 (Rektificirani dominikalni akti ljubljanske kresije, fasc. 282), Arhiv Slovenije v Ljubljani.

⁹⁶ Sedanje župnišče (ob vasi) je zgradil l. 1857 srenjski župnik Luka Porenta.

Planina Zgornji Tosc (1790 m) — v srednjem veku samolastna planina studorskega kneza. V 17. stoletju si jo je pridobil radovljiški graščak Thurn in jo oddajal v najem posestniku Hlipu pri Stari Fužini. Opuščena je bila v začetku 20. stoletja
Foto Jaka Čop

strani poti. — Smo na današnjem dvorišču »Spodnjega Švica«; na nekdanjem ozemlju gospostva Bled, kar pomnijo urbarji; smo na domnevnih tleh Blagosoda in Preslava v davni 11. stoletja. Franciscejski kataster kaže na tem prostoru ob cesti neko stavbo, veliko za polovico znane »Španove« kašče. Kaj predstavlja, ni moč določiti. Kaščo? Morda. Kulni objekt iz starine? Ni nemogoče.

(leta 1972), da je bila prva cerkev, še lesena, na »Jeromovem« vrtu na koncu vasi.⁹⁷

— Stojimo na prostoru, ki je del nekdanje velike posesti srednjeveškega koseza Stružnika. Tik nad nami, vrh strme travnate brežine, so na položni terasi prastare Žale, na nasprotni strani, takoj čez cesto pa obsežno zemljišče s starinskim ledinskim imenom »Videm«, nekdanj in danes lastnina »Zgornjega Žvana«, vseskozi tja do zemljiške odveze podložnika župnije Radovljica.

(leta 1974), da »j' ana Štefletova spod Studora dava soj svet na Podojncah, k' ga 'ma dons farouš, za to, da j' bo na Ravnjah zvonivo.«⁹⁸ — Gre za tri zemljiške parcele (pod »Goričarjevo« hišo v Srednji vasi), v franciscejskem katastru last »farne cerkve sv. Martina«, in še danes župnijska lastnina,⁹⁹ in kar je najpomembnejše, gre za zemljišče, na katerega zgornjem robu je znamenito Šmidovo arheološko najdišče s staroslovansko nekropolo na »Podojnicah«, odkrito leta 1907.¹⁰⁰

Ko zapuščamo »cerkveni« svet, samo želimo, naj bi arheologova kopača končala začeto in odkrila to, česar nismo mogli mi — najti davno sled za svetišči bohinjskih kosezov. Z zgovornim pričevalcem davne preteklosti bohinjkega kota — s franciscejskim katastrom za Srednjo vas — pa stopimo na trdna tla zemljiške posesti srenjskih kosezov.

Od domačije »Spodnjega Žvana« na vzhodnem kraju vasi pa do več kot pol kilometra oddaljenega pobočja Senožet reže Srenjsko polje domala v ravni črti potegnjeni kolovoz. Pod vasio, na desni strani kolovoza, je večji del polja, stkanega iz dolgih pisanih njiv na »Dolgem platu«, v »Žabnici«, »Na ključih«, »Leskovcu«, »Podošah« in vmesnih ozar.

⁹⁷ Povedal Franc Preželj, Srednja vas 4 (13. oktobra 1972).

⁹⁸ Pravil Janez Stare, Srednja vas 68 (31. oktobra 1974).

⁹⁹ Franciscejski kataster (1826), k. o. Srednja vas v Bohinju, (stare) parc. št. 37, 38 in 39 (travnik in dve njivi v skupni izmeri 61 a 42 m²).

¹⁰⁰ W. Šmid, Altslovenische Gräber Krains, Carniola I, 1908, str. 21.

v Jezernico) zraven cerkve sv. Janeza, in od cerkve čez Savo na goro Rudnica na vzpetino Orlji kamen¹⁰⁶ in potem spet nazaj sèm na potok Ribnica proti vasi.«

Kot radovljiško enklavo v Bohinju, ki jo že povsem objema teritorij gospostva Bled, vnese zgodovinar Kaspret to koseško ozemlje v 30. list (Bovec) »Zgodovinskega atlasa avstrijskih alpskih dežel«. ¹⁰⁷ Po njegovem zarisu poteka meja enklave od Sv. Janeza po sredi jezera in po Savici do njenega izvira, se vzdigne navpično na vrh Orličev (1455 m), s Komarče poteka po grebenu nad Jezersko dolino do Velike Tičarice (2091 m), z nje počez na Debeli vrh (2392 m), v ovinku na Mišelj vrh (2350 m), tako da pusti Velo polje v blejskih rokah, se vzpne na Veliki Draški vrh (2243 m) in spusti nizdol po potoku Ribnici do jezera. V naslednjem, 31. listu (Ljubljana), pa zgodovinar Hauptmann to mejo v atlasu korigira, tako da z Ribčevega laza teče nekaj časa po potoku Suha, se nato vzpne na Storeč vrh (1595 m), zavije v loku nazaj na Kratké plaze (1730 m) in z njih doseže grebenski Vogel (1922 m). Mejo z Velega polja proti zahodu zariše Hauptmann po grebenu Mišelj vrha (tu pa je že tudi rob in kraj zemljevida!). — V 110 letih (od 1469 do 1579) je gospostvo Bled že izsililo zase svet pod Triglavom. Planini Velo polje in pod Mišelj vrhom je dalo v hasnovanje češenjski srenji. Pri tej planini imamo opravka s spremenjenim imenom. Radovljiški urbarji imajo zanjo označbo »Slatna« oziroma »Lisičja gora« (1498: Am Sletin bey dem Fuchsperg, ¹⁰⁸ 1579: Am Slatin vnn d Fuxperg). ¹⁰⁹ Urbar iz leta 1579 pa pravi tudi, da imenujejo podložniki to planino »Sv. Mihaela gora« (S. Michells perg; perg — gora v pomenu planina). Izkoriščajo da jo le podložniki blejskega gospostva, tistih iz radovljiškega pa da ne puščajo blizu, čeprav morajo Češnjani tjakaj goniti živino čez radovljiško ozemlje (»Die Fellserrischen vnn derthanen mugen in dise Albm mit irem viech nit einkhomen, sondern muesse durch deren von Radtmanstorff grund treiben.«). Da pa je planina pod Bledom, je prišlo zategadelj, ker je nekoč imel obe gospostvi, Bled in Radovljico, v zakupu isti zakupnik, blejski Kreyg, pa je bilo ukazano, naj s te planine pošiljajo sir na Bled, pri čemer je ostalo (». . . das dise Albm gar nit geen Fells, sonndern geen Radmanstorff gehöorig. Sey aber aus der vrsach hindan khomen, wie die alten sagen, das ein herr

¹⁰⁶ Orlji kamen (v viru »vrlikhämen«) je vrhnji rob (izpod Studora in iz Srednje vasi dobro vidne) skalovite severovzhodne stene Rudnice (946 m), kjer je tromeja kat. občin: Studor. Srednja vas in Savica. Orlji kamen je omenjen tudi v studorskih pritožbah zoper blejske graščake Kreyge v letih ca. 1493 do 1515, gl. Anton Kaspret, Über die Lage . . . (»Orlstein«, priloga II, str. 114; »Ariast«, priloga IV, str. 115; »gepirg Arlstain«, priloga VI, str. 128).

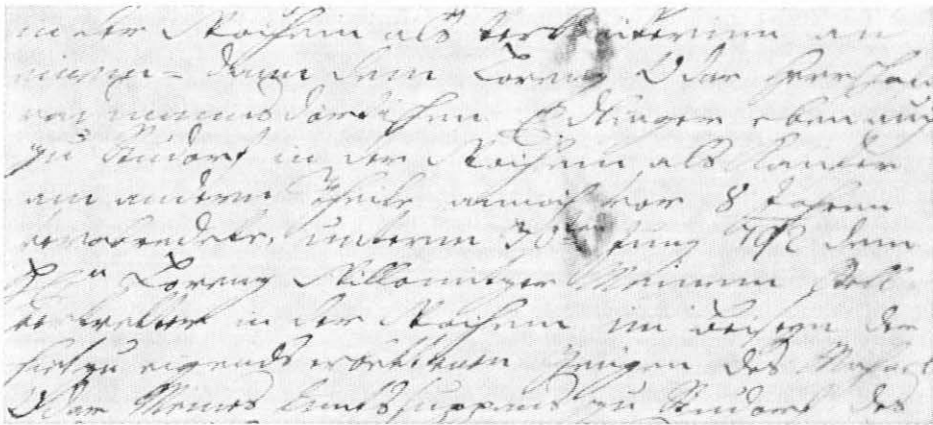
¹⁰⁷ Histor. Atlas der östereich. Alpenländer (list 30. Bovec), gl. tudi opombo 68.

¹⁰⁸ Radovljiški urbar iz leta 1498, str. 92.

¹⁰⁹ ¹¹⁰ Radovljiški urbar iz leta 1579, str. 356. — Gl. tudi Milko Kos, O nekaterih planinah v Bohinju in okoli Bleda, Geografski vestnik 32 (1960), str. 133 in 134.

Mišelj vrh (2350 m). S svojo mogočno pojavo nad prastaro koseško planino Velo polje, ves obdan s pašniki Mišeljske in Velske doline, je zavzel vidno mesto v omenjenem mejnem opisu iz 16. stoletja
Foto Jaka Čop

Kupno pismo »radovljiškega« koseza (edlinga) Lovrenca Odarja izpod Studorja h. št. 21, p. d. »Vorenca« z dne 7. jul. 1792 (izsek). V pismu je omenjen tudi Lovrenc Willomitzer Foto Oskar, Kobarič

von Khreig die Herrschaft Fells vnnd Radmanstorff beedes miteinander ingehabt, vnd die Albm khass, so man dauon gedient, alle Jar, allain geen Fells zubringen befolchen...«).¹¹⁰

Da radovljiško gospostvo leta 1579 — kljub mejnim sporom — še vedno šteje podse, pod svojo sodnost, ves zahodni del Bohinja, ne samo omenjeno enklavo, nas prepriča urbarski zapis meje deželskega sodišča v Bohinju (»Lanndgericht in der Wachein«).¹¹¹ Ta meja poteka od cerkve sv. Janeza po potoku Suha na bohinjsko-tolminski gorski greben, ki ga vir imenuje »laško gorovje« (»wälhischen gepurg«), se vzdigne na Vogel (1922 m) (»Naogell«), usmeri na Vrh Škrbine (2054 m) (»Scarbina«) in doseže Bogatin (2008 m) (»Gouatoz«), pri čemer pa pisec urbarja tedaj ime za oba vrhova nad Komno, Bogatec, očitno napačno zapiše. (Gouatoz = Uogatoz = Wogatoz = Bogatoz = Bogatec.) Bogatca, oba, pozna tudi Hacquet,¹¹² ko s stojišča na Bistrici opisuje bohinjske vrhove: »...Proti sončnemu zatonu: prvič, Grad — Wohatza; drugič Skerwiena...«, Oryctographia Carniolica, Leipzig, 1778, stran 17. — Freyer ju na svojo karto Kranjske, 1846, vnese kot »Velki Bogatez« in »Bogatinz«.¹¹³ — Geograf in zgodovinar Simon Rutar pa v svoji »Zgodovini Tolminskega« na strani 272 pravi: »...Severno od Kuka stoji Veliki bogatec, kranjski Bogatin ali Mahavšček 2008 m in potem Mali bogatec 1978 m...«).¹¹⁴

Z Bogatina poteka deželskosodna meja na Dol (= Prehodavce!), se v ovinku vzdigne na Zelnarico (2320 m) (»Sellnatiza«), gre na Mišelj vrh (»Michelperg«), z njega na

¹¹⁰ Radovljiški urbar iz leta 1579, str. 554.

¹¹² Kot rečeno opisuje Hacquet bohinjske vrhove z Bohinjske Bistrice, ne pa iz doline Pri Jezerih. Potem ko opiše Bohinjsko jezero, mlado Savo in njene bohinjske pritoke (nazadnje potok Belico na Bistrici), začne nov odstavek: »Zemlja v vsej dolini je glineni lapor, a je čisto pokrita tudi s čevlji debelo črnico. Ker je tu prvi zatrep razčlenjene alpske vrste proti severu, hočem na kratko imenovati visoke planine, ki dolino obdajajo. Proti severu (gegen Mitternacht): najprvo Lipanca, Klek (Lipanz na Klekh), drugič Triglav nad Vrti (Terglou na Urala); tretjič Vršac (Verschaz); četrtič Šmarjetna glava (Marietzhna Klouva); petič Debeli vrh (Debell Verch); šestič Kopica in Tičarica (Kopiza und Tizherza). Proti zahodu (Gegen Sonnen Untergang): prvič Grad, Bogatca (Grad — Wohatza); drugič Škrbina, Suha in Govnjač (Skerwiena Sucha und Hoinazh). Proti jugu pa (Gegen Mittag aber): prvič ta gora z Raven ali Bača (Ta Gora Straun, oder Strun Vatscha) — (najbrž je mišljen z Bistrice vpadljivo vidni čokati masiv Možica 1602 m ob znanem gorskem prelazu Bača, gledan čez vasico Ravne) — drugič Črna gora in Črna prst (Zherna Gora, oder Zherna prst) in nato Šovlastenca (o Schoulastenza), kjer Savica izvira (wo die Saviza herausfällt). Neznano ime »o Šovlastenca«, in njena neumljiva lokacija, kjer naj bi — nekje na južni strani bistriške vasi oziroma Spodnje doline — izviral Savica, ostaneta zaenkrat nerazvozlani, kajti o Savici in o potoku Bistrica govori Hacquet na drugem mestu. — Glej tudi Mira M. Debelakova, Kronika Triglava, Gore in ljudje II, str. 171; — Josip Wester, Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp, PZS, 1954, str. 58; in Julius Kugy, Pet stoletij Triglava, 1973, prevod Marijana Lipovška, str. 390, opomba 29.

¹¹³ Henrik Freyer, Special-Karte des Herzogthums Krain, 1846.

¹¹⁴ Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega, Gorica, 1882, str. 272.

Tosc (»Tolstes«), nato na Veliki Draški vrh (»Traskauorch«), od tod pada k izviru potoka Ribnice in teče po njej navzdol proti cerkvi sv. Janeza.

Po 170-letnem »predahu« (radovljiških urbarjev za to obdobje ni!), se v terezijanskem katastru (»Bekhandtnuss Tabell...«)¹¹⁵ spet snidemo s studorsko-srenjskimi kosezi. Njihova, nekdanj enotna koseška posest se nadalje drobi. V Srednji vasi so tile kosezi: Matevž Šest, vulgo »Berce« (ima pol kmetije); (vdova pokojnega) Tomaža Žvana, Gregor in Tomaž Žvan, tj. »Spodnji Žvan«, »Urš'č« in »Tonejc« (imajo skupno celo kmetijo); Jožef Žvan »Mihelč« = sedanji »Škantar« (pol hube); Anže Žvan »Spodnji Cnar« in Matija Odar »Andrej« izpod Studora (imata skupno celo kmetijo); Jožef Žvan »Ulčnek« = sedanji »Matijovc« (četrtino hube); Urban Škantar »Škantarč« (pol kmetije); Anton Preželj »Mruž« (pol hube); medtem ko imajo manjše dele koseščin tudi: Lovrenc Kocek (sedanji) »Mežnar v Štaph«, Gašper Šest »Podravnjekar« ter Martin in Tomaž Škantar, tj. »Bajtnik« in »Škantar-Kovač«. Zraven že omenjenega »Andreja« sta pod Studorom koseza: Matija Odar »Koritar« (na polovični kmetiji) in Mihael Odar »Vorenc« (prav tako polovičar). Čaka nas presenečenje. Pri Stari Fužini, iz zgodovinskih virov znani šele sredi 16. stoletja in zato prišteti med »mlajša« bohinska naselja, sedi na celi hubi — s 24 in pol mernikov posetve — kosez Andrej Logar »Nac«. Raziskave o tem primeru še tečejo. Za zdaj moremo reči samo tole: 1. v radovljiškem urbarju iz leta 1579¹¹⁶ je med dajalci desetine tudi Jurij Vojvoda¹¹⁷ (»Viuoda«). Lastina (»aigenthumb«), se pravi lastno imetje, je že razdeljena med imenovanega Jurija in njegove brate. Na drugem mestu, med podružniki v vasi Stara Fužina (Undtersassen beim neuen Eisen Hamer in der Wochein«), pa v tem urbarju najdemo Petra Vojvoda (»Wiuoda«),¹¹⁸ ki »ima pri Sv. Pavlu dva grunta«; 2. podružnična Pavlova cerkev s svojim patrocinijem izpričuje visoko starost. Gotizirana cerkev, ki tudi baroku ni mogla uiti, ima zelo staro jedro. Ladja (9,30 × 5,80 m), je na zunanjščini brez značilnega spodnjega zidca in za gotiko obveznega podstrešnega venca. Strop ladje je raven, ometan in prebeljen. Zgrajen iz mogočnih, zgoraj obličastih macesnovih »platí«, kaže na debelo zaprašeno podstrešju prastaro podobo. Značilna je (danes z gotsko lopo zakrita) ozka, poldrugi komolec visoka podstrešna linica za zračenje na nekdanjem zahodnem pročelju. Na podstrešju, ob jugzahodnem vogalu baročnega zvonika, je viden kos zglijenega vna-njega ometa nekdanje vzhodne fasade, kasneje zamenjane z gotskim prezbiterijem. Oprti na gornja dejstva, vsmemo izreči domnevo: opisana Pavlova cerkvica pri Stari Fužini je romanska, v svojem sedanjem jedru stara najmanj sedem stoletij; 3. karta franciscejskega katastra za Staro Fužino¹¹⁹ kaže »Nacovo« domačijo (tedaj že v drugih rokah), mežnarijsko njivico z vrtičem onstran kolovoza, Pavlovo cerkev, stoječo na »gmajni«, takoj čez cesto, na jutranjo stran pa obsežen, strnjen kos njiv »Nacovega« grunta, vse v tako tesnem stiku, da njihovo sklenjeno sosedstvo zagotovo ne more biti naključno. — Povezava gornjih treh navedb bi mogla biti podstat druge domneve: da gre pri prednici romanske Pavlove podružnice za »lastniško cerkvico«, njen ustanovitelj pa da naj bi bil davni lastnik »Nacove« posesti, se pravi srednjeveški kosez.

Iste »tukajšnje koseze« (»Edlinger daselbst«) oziroma njihove naslednike srečamo v urbarjih gospodstva Radovljica iz leta 1750—1754¹²⁰ in 1796.¹²¹

Drobljenje koseške posesti je nezadržno. V večjih in manjših deležih prehaja z zapustnikov na številne dediče, s prodajo posameznih parcel pa v tuje roke. Še sredi 18. sto-

¹¹⁵ Terezijanski kataster, tabele za vasi: Nomenj, Stara Fužina, Studor in Srednja vas v Bohinju, fasc. 282, Arhiv Slovenije v Ljubljani.

¹¹⁶ Urbar gospodstva Radovljica iz leta 1579 v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

¹¹⁷ Isti urbar, str. 544.

¹¹⁸ Isti urbar, str. 349.

¹¹⁹ Franciscejski kataster (1826), k. o. Studor. — »Nacova« posest: (stare) parc. št. 899, 900, 901, 902, 903 in 904; posest »cerkve sv. Pavla«: parc. št. 910 in 911.

¹²⁰ Urbar gospodstva Radovljica iz leta 1750—54, str. 338—350, Rektificirani dominikalni akti, sign. II/17u, v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

¹²¹ Urbar gospodstva Radovljica iz leta 1796, zap. št. 1000—1014, Rektificirani dominikalni akti, sign. III/1u, v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

Španova kašča v Srednji vasi v Bohinju z vidno letnico 1604 (desno) in »Preželjnova« kašča (levo) iz leta 1592. Slednja je edino preostalo poslopje nekdanje srednjeveške koseščine Stružnika, znane iz bohinskih pritožb zoper blejskega graščaka Jurija Kreyga in njegovega sina Hartmanna v letih pred velikim kmečkim puntom 1515. Hubo kot lastnino (»Aigenthumb«) sta imela: leta 1602 Jožef Švic (Schwäz), l. 1749 pa dediči Jožefa Žvana. Razdeljene dele nekdanje velike posesti imajo danes Preželj in oba Jeroma (h. št. 2 in 15), posamezne parcele pa tudi drugi Srenjani

Foto Franc Ceklin

letja 14 kolikor toliko strnjenih koseščin¹²² — je dobrih sto let kasneje razdrobljenih na 47 lastnikov (v stari zemljiški knjigi za sodni okraj Radovljica).¹²³ Kaša — v stoletnih stopah dodobra sphana!

Spet smo na Srenjskem polju, toda zdaj na levi strani omenjenega kolovoza. Počez med kolovozom in vlažnimi travniki Srenjskega »Blata«, v vzdolžni legi pa med rahlo vzdignjeno cesto Srednja vas—Češnjica ter neizrazito strugo potoka pod Senožeti na spodnji strani leži velik strnjen njivski kompleks, podoben pravokotniku.

Veliko njivsko parcelo (1 ha 16 a) z okolišnim travnikom (že omenjeno zemljišče z značilnim imenom »Videm«) ima v tem njivskem bloku ob vasi »Zgornji Žvan«.¹²⁴ Kmetija, leta 1579 izkazana še kot lastno imetje (»Aigenthumb«),¹²⁵ pa — kot rečeno — skozi vse znane urbarje spada pod župnijo Radovljica.¹²⁶ Ob oglejski ureditvi cerkvene organizacije v zgornjem Posavju obsega ogromna prafara Radovljica tudi oddaljeni Bohinj.¹²⁷ V nemščini visokega srednjega veka pomeni beseda »widem« označbo imetja, zemljišča, podarjenega kaki cerkveni ustanovi.¹²⁸ Brez pridržkov lahko rečemo, da »Žvanov videm« v Srednji vasi korenini silno daleč nazaj, v visoki srednji vek, prav tako tudi štiri strnjene parcele te kmetije, ki mejijo na »farovski svet« pod »Goričarjem« oziroma na staroslovansko grobišče na »Podojnicah«.

S karto franciscejskega katastra smo spet pri mejnem kolovozu pod vasjo. Ob njem ležita dolgi, ozki, sklenjeni »Preželjnovi« njivi. Vse druge parcele opisanega zemljiškega kompleksa, strnjene v velik, enovit kos (7 ha 40 a njiv in 7 ha 69 a zraven ležečih travnikov) je v lasti petih Srenjanov: »Špan«, kmet-zemljak in štirje lastniki polovičnih

¹²² V radovljiškem urbarju, cit. v op. 120.

¹²³ Stara zemljiška knjiga okr. sodišča Radovljica (za gospostvo Radovljica), XII. zv., str. 75—167, Arhiv Slovenije v Ljubljani.

¹²⁴ ¹²⁵ Med kmeti z novimi rovti v radovljiškem urbarju iz leta 1498, ima en rovt tudi Žvan (Suann) pod župnijo Radovljica, str. 126. — Med dajalci desetine v radovlj. urbarju iz l. 1579 je imenovan Jakob Žvan. Ima lastino (ain Aigenthumb) in spada pod župnijo Radovljica, str. 541. — Sredi 17. stoletja najdemo tu Jakoba Žvana (Jacob Schibein), ki plačuje od cele hube, Urbar župnije Radovljica iz leta 1657, str. 16, sign. 32u, v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

¹²⁷ Jožef Gruden, Akvilejska cerkev med Slovenci v dobi njihovega pokrščevanja, Dom in svet XV, 1902, str. 293.

¹²⁸ Gl. Jakob Kelemina, Pravne starine slovenske v filološki luči, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XV, 1934, str. 89.

kmetij »Zgornji« in »Spodnji Švic« ter »Zgornji« in »Spodnji Hkavc«.¹²⁹ Vseh pet je s »Preželjnom« vred pod gospostvom Bled. Peterica pa ni lastnica svoje zemlje v enem samem, zaokroženem kosu, kot sosed »Zgornji Žvan«. Njihove parcele se po lastništvu prepletajo. Zunaj tega zemljiškega bloka — med koseškimi svetom — ima ta »blejska« peterica v lasti samo nekaj njiv in travnikov (80 a in 62 a). Z obdelovalnim svetom na bližnjih senožetih in po rovtih, s Praprotnico in Uskovnico vred, kjer imajo tudi 1 ha 72 a gorskih njiv, ima teh petero kmetov, se pravi oba »Švica«, »Hkavca« in zemljak »Špan«, skupno 9 ha 93 a njiv in 48 ha 9 a travnikov, tako da imajo v svojih rokah čez 58 hektarjev obdelovalnega sveta. Številka ni le impozantna, je predvsem poučna, kajti pri tehtanju koseških problemov visokega srednjega veka ima svojo posebno težo.

Čigav je ta zemljiški kompleks v davnini, preden se na prelomu tisočletja ugnezdi na Gorenjskem briksenška škofija?

Brez dvoma koseška lastnina, kajti Zgornja bohinjska dolina je tedaj v celoti v koseških rokah.¹³⁰ Šele kasno, v poznem srednjem veku, preidejo kosezi in njihova svobodna posest v okvir briksenško-blejskega in radovljiškega gospostva.¹³¹

Kdaj dobi ta svet škofija in kakšna je njegova razvojna pot?

Z vso upravičenostjo sklepamo: to je koseško posestvo Blagosoda in Preslava — Briksen si ga pridobi v drugi polovici 11. stoletja; ta svet in še druga zemljišča, pridobljena od »drugih plemenitašev« (»... aliis nobilibus ibi acquisivimus...«) omenja škof Hugon leta 1120 v listini o nameravani ustanovitvi samostana v Bohinju.¹³² — Sleherni morebitni pomislek pa razprši zaznamek na čelu že znanega briksenško-blejskega urbarja iz leta 1253:¹³³ »V Srednji vasi dve hubi, od katerih plačuje ena 60 oglejskih denarjev in druga enega prašička in eno ovco spomladi z jagnjetom.« — Urbar blejskega gospostva iz leta 1464¹³⁴ pove, da Srednja vas plačuje 1 marko in 50 šilingov, daje prašička, mero pšenice, mero rži, štiri mere ovsa, sir, vreden štiri šilinge in dvoje perjadi. Urbar — samo zbir denarnih in naravnih dajatev po naseljih — o vsem drugem molči. — V zajetnem urbarju gospostva Bled iz leta 1602¹³⁵ najdemo v Srednji vasi že tri »blejske« kmete: Andreja Skočirja (»Švica«), Lovra Hkalca (Tkalca) »Hkavca« in Andreja Prežlja

¹²⁹ »Špan«, h. št. 8; »Zgornji Švic«, št. 18; »Spodnji Švic«, št. 17; »Zgornji Hkavc«, št. 19 in »Spodnji Hkavc«, št. 20.

¹³⁰ Prim. Milko Kos, Creine mons — Krainberg — Kranjska gora, staro ime za Karavanke, Geografski vestnik IV, 1928, str. 116 in 117.

¹³¹ Prim. Ljudmil Hauptmann, Die Herkunft der Kärntner Edlinge, Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 21, (1928), str. 263 in 264. — Isti, Entstehung und Entwicklung Krains, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I/4, 1929, str. 460 in 461.

¹³² Glej opombo 38.

¹³³ Glej opombo 41.

¹³⁴ Urbar gospostva Bled iz leta 1464, str. 7, Arhiv Slovenije v Ljubljani, Gr. A III, fasc. 13 (Zapis urbarialnih dohodkov urada Bled). — Prepis urbarja (delo pok. prof. dr. Milka Kosa) v Institutu za zgodovino SAZU. Za vpogled v prepis urbarja s Kosovimi in njegovimi strokovnimi pripombami, sem dr. Pavlu Blazniku tudi tu navdse hvaležen.

¹³⁵ Urbar gospostva Bled iz leta 1602 (Urbari der Herrschaft Veldes in Crain 1602), fol. 320, 321 in 322, Državni arhiv Bozen (Bolzano), Italija.

Bratranca Marko in Tomaž Škantar, koseza v Srednji vasi v Bohinju, imata tretjino kmetije. — Radovljiški urbar iz l. 1750. Tomažev brat Valentin je bil praded slovitiga triglavskega vodnika Jožeta Škantarja — »Šesta« (1908—1881)

Föllinger daselbst.
H. A. Marko et Thome Skander.
Simil von 1/3 Hübner.

		Haben 11
L. dlinger daselbst.		
1796	Martin Olan	30
1797	Martin Kunst	30
1798	Honor Sebastian, Gungon, und Honor Kunst	1

Kosezl pod Studorom, pri Stari Fužini in v Srednji vasi v radovljiškem urbarju iz leta 1796 (izsek). Koritar pod Studorom in Berce v Srednji vasi sta lastnika pol kmetije, Spodnji Zvan, Uršč in Tonejc v Srednji vasi pa skupno eno kmetijo
Foto Export-projekt, Ljubljana

(»Špana«). Vse tri kmetije plačujejo »puntarski denarič«, trden dokaz, da so se njihovi predniki udeležili velikega kmečkega punta pred 87 leti. Preseneča pa dejstvo, ki še ni zadovoljivo raztolmačeno, da ima »Španova« hiša s hlevom, sicer stoječa v tesnem trikotu razpotja, veliko zidano kaščo (z letnico 1604)¹³⁶ onstran ceste, prav ob domačiji »Spodnjega Žvana«, ki jo kot »radovljiško« koseščino poznamo nad štiri stoletja. »Špan« (Mihael Preželj), omenjen tudi med dajalci desetine v radovljiškem urbarju 1579,¹³⁷ je leta 1602¹³⁸ tudi lastnik tretjine lastine (»aigenthumb«) Nikla Prežlja. Domnevamo (raziskava še ni pri kraju), da »Španova« hiša, sicer blizu sto metrov oddaljena od obeh »Švicevih« in »Hkavčevih« domačij, stoji na nekdanjih Niklovih tleh, kar bi pomenilo, da je kmetija po nastanku mlajša. Nedvomno pa je nastala z delitvijo te velike blejske posesti, ki se je v 18. stoletju s cepitvijo »Švica« in »Hkavca« še bolj zdobila.¹³⁹

¹³⁶ Starinska kašča ima nad okencem letnico 1604 in črki P. B. Okrog okna in na vogalu so vidni ostanki prvotne barvne ornamentike.

¹³⁷ Urbar gospostva Radovljica iz leta 1579, str. 540, v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

¹³⁸ »Špan«, Andrej Preželj (Mihaelov sin). Drugo tretjino lastine Nikla Prežlja poseduje Jurij Žmitek, tretjo pa (skupno) bratje Jakob, Valentin, Lovrenc in Filip Lah (Laap). Urbar gospostva Bled iz leta 1602 (cit. v op. 135), fol. 322, 324 in 327.

¹³⁹ Gl. blejski urbar iz ca. 1730, str. 696 (še cela kmetija »Švica«), ter str. 697 in 698 (že razdeljena »Hkavčeva« huba v »Zgornjega« in »Spodnjega Hkavca«). V urbarju gosp. Bled iz l. 1749 je »Švic« že razdeljen, (izkazane so že štiri polovične kmetije: fol. 198, 199, 200 in 201). Arhiv Slovenije v Ljubljani, sign. Gr. A III, št. 3; sign. Gr. A III, št. 1.

BOHINJ IN TRIGLAV

FRANC CEKLIN

(Nadaljevanje in konec)

Briksen se ne zadovolji samo z opisanim zemljiškim kompleksom ob Srednji vasi. Nekje v času, ko na škofijski stolici sedita Altwin in Hugon — po vsej verjetnosti proti koncu 11. in v začetku 12. stoletja — si Briksen pridobi »od drugih plemenitašev« v Zgornji bohinjski dolini tudi precejšen kos zemljišč vzhodno od omenjenega bloka — tja do Češnjice.¹⁴⁰ Na kakšen način, je težko reči, saj Bled in okolica, kjer grabežljivi Altwin zlepa ali zgrda spravlja podse večje ali manjše kose tujih alodov, ki mu razbijajo sklenjeno posest, pričata, da Briksen ne izbira poti. Koseza Ivana v Zasipu mine v takšnih okoliščinah potrpežljivost. Še enkrat daruje škofu, ali ne več »iz ljubezni«, ampak grozi, da bo preklical daritev.¹⁴¹ Grožnja je bila, kakor se zdi, zaman. Konec koncev Ivan zamenja svoje podedovano posestvo v Zasipu za prav takšno v odmaknjenem Bohinju.¹⁴² Zdi se, da je to Ivanovo posestvo čez štiri stoletja v rokah koseza Stružnika.¹⁴³ Za tako domnevo govori dejstvo, da ima »Preželj« v Srednji vasi — ta domačija pa stoji na Stružnikovem svetu — dve veliki, sklenjeni njivski parceli (1 ha 31 a) v omenjenem zemljiškem bloku zraven »Švicove«, »Hkavčove« in »Španove« posesti.

Na temelju večstoletnih urbarskih zapisov in posebnega poimenovanja nekaterih njiv, opirajoč se na terezijanski in kasnejši franciscejski kataster, na značilna ledinska imena in še živo tradicijo, moremo sklepati tole: Briksen je — najbrž od začetka 12. stoletja dalje — lastnik tistega dela Zgornje bohinjske doline z osredjem na »Blatu«, ki leži med že večkrat omenjenim srenjskim kolovozom na zahodu, kolovozom iz Češnjice proti Strmoščam na vzhodu, severnim podnožjem Senožet na jugu in potjo (sedanjo cesto) med Srednjo vasjo in Češnjico na severu. Njegova podolžna os meri vsaj kilo-

¹⁴⁰ Čez več kot šest stoletij je nekdanja blejska posest v Zgornji dolini že skoraj vsa odsvojena. V franciscejskem katastru ima namreč **kameralno gospostvo Bled** (med Srednjo vasjo in Češnjico ter Senožeti in cesto, ki veže omenjeni naselji) le še štiri njive (79 a) in pet travnikov (3,5 ha). 20 travniških parcel v izmeri 6 ha 90 a ima **46 posestnikov-solastnikov** (največ iz Srednje vasi in Češnjice, po nekaj iz Jereke Studora in Stare Fužine ter en Brojan). Lastnike drugih tukajšnjih parcel (v eni sami roki) najdemo prav tako v omenjenih vaseh. Največ solastnikov parcel ima travnike »Rudne« v vlažnem delu Blata, predvsem zaradi kiselkaste konjske krme. Konjereja v Bohinju je bila zelo razvita (še leta 1909 je imel Bohinj okoli 400 konj).

¹⁴¹ O. Redlich, Acta Tirolensia I, 1886, str. 108, št. 305. — Fr. Kos, Gradivo III, str. 184, št. 305.

¹⁴² O. Redlich, Acta Tirolensia I, 1886, str. 124, št. 359. — Franc Kos, Gradivo III, str. 216—217, št. 372.

¹⁴³ Omenjeno koseščino (edelthumb) v Srednji vasi — blejski graščaki Kreygi so si jo proti koncu srednjega veka prisvojili in razkosali — je imel nekdanj Marin, nato Stružnik (Strasnikh), za njim njegova žena Stružnica (Strusnitza), kasneje pa neki Križe (Crise auff des Strusnigk huebenn . . .), ki je imel (v Uskovnici) 1 velik rovt. — Gl. Anton Kaspret, Über die Lage . . . str. 80; priloga I, str. 109; pril. VI, str. 120; pril. VII, str. 132; pril. IX, str. 137 in pril. XI, str. 142. — Radovljiški urbar iz leta 1498, str. 94 in 126, v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

meter in četrt, širina pa od 400 m (pri Češnjici) do 600 m (ob Srednji vasi). Dobra polovica je v srenjski, manjša pa v češenjski katastrski občini.

Prastara koseška Češnjica! Tvoja davna podoba, približana iz daljne preteklosti, bo morda šele tedaj jasnejša, ko bodo glede gorenjske posesti do kraja pregledani izredno bogati škofijski arhivski fondri v tirolskem Briksnu. To pa je delo za več generacij. Rasli so arhivi tisočletje in več, narasli so v velikanske skladovnice. (Pokojni Franc Gornik, pisec knjige »Bled v fevdalni dobi«,¹⁴⁴ je več let, nekoč kar tri mesece zdržema v Briksnu preučeval stari gorenjski kot).

Že znani briksenški urbar za Bled in Bohinjo iz leta 1253 najde v Češnjici 8 kosezov in 30 »homines« (kar je običajni naziv za tedanji podložni živelj). Urbar pa ne pove, kakšne so posebej koseške služnosti oziroma dajatve, kajti navedene so za vso sosesko, ne da bi mogli ugotoviti, kaj pri tem plačujejo kosezi in kaj drugi. Povrhu gre pri razmerju med kosezi in briksenškim škofom za zvezo, ki nastane šele po porušenju prvotnega koseškega položaja. Poročilo pa vendarle kaže razliko med navadnimi podložniki, ki jih navaja urbar pozneje in med Češnjico, kjer Briksen — neznano kdaj — položi svojo roko na koseze. Dajatve so tu bistveno manjše, med njimi sploh ni povsod drugod omenjen »davek v žitu in mesu« (»stivram annone et carniun«); Češnjani ne dajejo povsod drugod uveljavljeno dajatev prašička in ovce z jagnjetom; dajatev v Češnjici ni vsakoletna, marveč je vezana le na prihod briksenškega škofa na Bled. Ta razlika med Češnjani in navadnimi podložniki je pa tudi vse, kar nam pove urbar.¹⁴⁵ Ta posebej omenja sodjo, ki da ima eno kmetijo (»Item scheffe de Chersdorf habet unum mansum.«). Sodja ali sodin je, kot pove ime, sodna oseba, ki opravlja nižje sodstvo, pobira tudi javnopravne dajatve, kasneje pa stoji na čelu manjših upravnih enot.¹⁴⁶ — Nižji upravno-gospodarski organi po vaseh so pa župani, ki jih iz svojih vrst izvoli kmetska soseska in potrdi ali pa tudi postavi zemljiška gosposka za omejeno dobo z nalogo, da vodi nad dodeljeno vasjo ali manjšo skupino vasi gospodarsko upravo nižje vrste. Za svoj posel imajo župani — vaški predstojniki — navadno v užitku še eno, to je drugo kmetijo, župnica imenovano, ali pa sicer določen delež obdelovalne zemlje. Po imenu in izvoru se župani vežejo na staroslovenske župane, starešine zadružno urejenih vasi. Vaški župan skrbi za pravilno in redno opravljanje služnosti na vasi, je posredovalec med kmeti in gosposko, gre mu skrb nad gospodarstvom v vasi. Vaško ali soseskino območje, ki mu je na čelu župan, se imenuje župa.¹⁴⁷

V blejskem urbarju iz leta 1602 plačuje Ožbalt Sodja (»Oswaldt Sodia«) v Češnjici štiri goldinarje od »škofovega imetja« (»Bischof guet«), imenovanega »Šestovo« (»Sestao genandt«), ki mu je dodeljeno v dosmrtni užitek (»... auf sein Lebenlang verlichen«).¹⁴⁸ Po Ožbaltovemu imenu je prikrojen današnji hišni naziv »Ožbač«.¹⁴⁹ Da gre v resnici za župnico, pove urbar sam. Kasneje pisarjeva roka Ožbalta Sodjo prečrta in nadpiše »Lovro Stare, župan« (»Laure Stare Suppan«).¹⁵⁰ Župnico najdemo v drugi polovici 17. stoletja v rokah župana Andreja Arha,¹⁵¹ po domače »Arha«. Za njim jo ima njegov sin Tomaž, tudi župan.¹⁵² V prvi polovici 18. stoletja uživa to imetje župan Andrej Hodnik.¹⁵³

¹⁴⁴ Franc Gornik, Bled v fevdalni dobi, Bled 1967. (Gornik mi je o tem pripovedoval 9. aprila 1961.)

¹⁴⁵ Gl. Bogo Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod . . . , SAZU 1, Dela 7, 1952, str. 345.

¹⁴⁶ ¹⁴⁷ Gl. Jakob Kelemina, Staroslovenske pravde, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XVI, 1935, str. 40 in 41. — Milko Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 210 in 211.

¹⁴⁸ Blejski urbar iz leta 1602, fol. 331, Drž. arhiv Bozen (Bolzano), Italija.

¹⁴⁹ Zaradi pogostnosti enakih priimkov (pa celo imen) so župniki v 17. in 18. stoletju (do numeracije hiš) vnašali v farne matrice zraven imena in priimka često tudi hišni naziv. Tako tudi »Oswaltizh« (»Ožbač«, Češnjica, h. št. 26), kjer stara koseška rodovina Sodja domuje — kolikor je doslej znano — že nad 450 let. — V urbarju 1602 je v soseski Češnjica pet Sodjev, ob štetju prebivalstva l. 1754 pa v sami Češnjici kar sedem družin s tem priimkom. — Stare matične knjige župnije Srednja vas v Bohinju, Nadškofijski arhiv v Ljubljani. — Blejski urbar iz l. 1602. — Štetje prebivalstva v Bohinju l. 1754, Kapiteljski arhiv, fasc. 119, v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

¹⁵⁰ Blejski urbar iz leta 1602, str. 331 in 352.

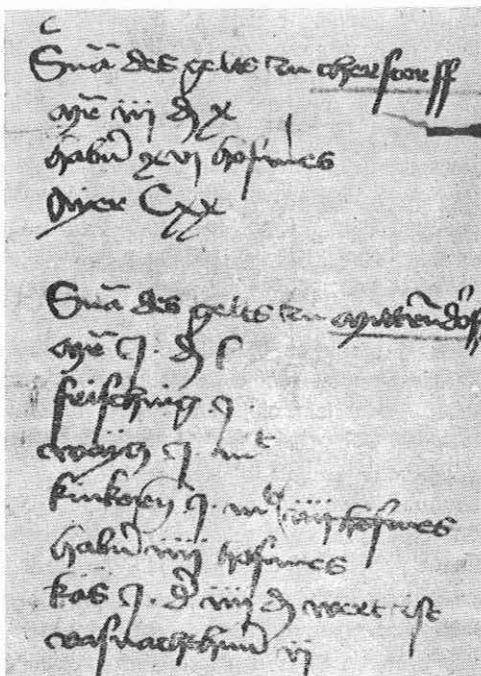
¹⁵¹ »Andrej Arh, župan« kot priča pri dveh porokah: 3. in 21. 2. 1677, poroč. matrika žup. Srednja vas v Bohinju, Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

¹⁵² Tomaž Arh, poroč. 28. 1. 1692 (isti vir kot v op. 151).

¹⁵³ Blejski urbar iz ca. 1730. leta, str. 752; blejski urbar iz l. 1749, fol. 266, sign. Gr. A III, št. 3 in sign. GR. A III, št. 1 v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

Urbar gospostva Bled iz leta 1464 (izsek). Zbir denarnih in naturalnih dajatev Češnjice in Srednje vasi v Bohinju. Pol stoletja pred velikim kmečkim puntom (1515) plačuje koseška (soseska) Češnjica samo 3 marke in 10 šilingov ter daje 16 mer ovsa in 120 jajc

Foto Nučič, Ljubljana

Njegove domačije se oprime značilno, še danes živo ime »Špan« (hiš. št. 5). — Od »Španove« župnice 1749, čez »Šestovo« škofovo imetje 1602, tja do sodjeve kmetije 1253, povezuje 500-letni časovni raztežaj eno in isto blejsko posest.

Da koseška srenja Češnjica živi še dve stoletji domala svobodna na svojih lastnih tleh in plačuje Briksnu in Gorici samo nezatno koseško zavetščino, pričata dva pisana vira.

V zapisniku goriških pravic v blejsko-bohinjskem sodišču iz leta 1368¹⁵⁴ (tretjino sodnih pravic v Bohinju ima goriški grof), beremo tole. Vsaka bohinjska kmetija daje (Gorici) letno štiri mere ovsa, vsako tretje leto pa enega prašička in eno jagnje (ali pa namesto prašička 20 pfenigov). Češnjica — («...in der Vochein von dem dorff Chersdorf») — mišljena je vsa soseska — pa daje letno samo 8 mer ovsa («acht mezz habern»). Mogli bi reči, da vsakdo izmed osmih kosezov, najdenih pred dobrim stoletjem, daje mernik ovsa, torej značilno koseško dajatev.

V urbarju gospostva Bled še leta 1464¹⁵⁵ plačuje koseška soseska Češnjica samo 3 marke in 10 šilingov ter daje 16 mer ovsa in 120 jajc. Nezatna, a tipična koseška dajatev.

Novembra 1456. leta pade v daljnem Belem gradu pod mečem Hunjadija poslednji Celjan.¹⁵⁶ Komaj prepeljejo grofa Ulrika v Celje in truplo pokopljejo, že mnogi planejo po silni celjski dediščini. Med njo je tudi — po izumrlih Ortenburžanih dedovano — gospostvo Radovljica. Tudi sosed, briksenški škof in kardinal Nikolaj Kuza (Cusanus),¹⁵⁷

¹⁵⁴ Kodeks W 594 (fol. 122—122') v Državnem arhivu na Dunaju. — Milko Kos, Postanek in razvoj Kranjske, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo X, (1929), str. 38.

¹⁵⁵ Gl. opombo 134.

¹⁵⁶ Milko Kos, Zgodovina Slovencev, 1955, str. 315 in 318.

¹⁵⁷ Nikolaj Cusanus, učenjak in reformator, je bil rojen l. 1401. Izredno nadarjeni sin revnega ladjarja Chryfa iz vasiče Kuze ob reki Mosel, se je sprva šolal v nizozemskem Deventerju, nato pa študiral v Padovi. Tu je — star šele 22 let — postal doktor prava. Kuza je bil tudi izvrsten matematik. Med drugim je spisal razpravo o reformi koledarja. Znal je vrsto evropskih jezikov in poleg latinščine obvladal tudi grški in hebrejski jezik. Leta 1448 je prejel kardinalske časti, 5. aprila 1450 pa zasedel škofijsko stolico v Briksnu. Umril je 11. avgusta 1464. — Fr. A. Sinnacher, Beitrage zur Geschichte der bischöflichen Kirche Säben und Brixen in Tyrol, VI, 1828, str. 343, 344, 349, 351 in 527.

ne želi zamuditi ugodnega trenutka. Stari lisjak (ena najbolj učenih glav tedanje Evrope) poprime že osem tednov po Ulrikovi smrti. Glavarju ortenburških posestev Juriju Kreygu piše:¹⁵⁸ »Kot smo zvedeli, si je naš ljubi prijatelj, pokojni grof Ulrik Celjski, Bog mu bodi milostljiv, podvrgel in imel nekatere dele posestev in pravice, pripadajoče našemu gradu Bled, ki ga imata vidva z bratom. Zato vas s posebnim zaupanjem prosimo, da se (v Celju) potegnete za te nam odtujene kose posestev in pravice. Skušajte, kakor boste pač najbolje vedeli in znali, da jih grad in gospodstvo dobita vrnjene, s čimer boste pomagali nam in sebi. Zato hočemo v tolažbo in zveličanje duše našega prijatelja iz Celja vzpostaviti v večem spomin letno ustanovo, v upanju, da bo to vsemogočnemu Bogu všeč. Dano v Briksnu pred dnevom svetih Treh kraljev 1457.«

Cesar Friderik se sklicuje na dedno pogodbo s Celjani iz leta 1443 in ima med štiriindvajsetimi »dediči« celjskega imetja največ upanja. Kljub spretni taktiki ne uspe takoj. Z denarjem, obljubami in darovi se mu posreči pridobiti nekaj celjskih gospodstev in mest. Del celjskih podložnikov pa še nadalje ostane zvestih grofici-vdovi Katarini. Vojskovodja kralja Ladislava s svojimi četami ostro pritiska na cesarja. Vse leto 1457 se stranke vojskujejo med seboj. Posebno hudi boji so na Gorenjskem.¹⁵⁹ Celjska Radovljica prehaja iz rok v roke. Pred Habsburžanom umikajoči se Jan Vitovec naposled mesto požge.¹⁶⁰ V decembru 1457 se cesar Friderik pobota z grofico-vdovo Katarino.¹⁶¹ Večji del ogromne celjske posesti pripade Habsburžanom, med drugim tudi gospodstvo Radovljica.¹⁶²

Vse kaže, da Briksen ni pretirano zadovoljen s potekom dogodkov okoli celjske dediščine in z nastalim položajem v gorenjskem kotu. Priletni škof in kardinal Nikolaj Kuza (1401—1464) se odloči, da bo obiskal svoja posestva na Kranjskem.

Ko se vrne s potovanja, lastnoročno zapiše na prazni pergamentni list že »odsluženega« štiri stoletja starega Altwinovega kodeksa (folio 174'),¹⁶³ kako da je zadnjega aprila 1458 dopotoval na Bled, 4. maja pa obiskal Bohinj in se tam zadržal do nedelje, 7. maja. Za ta dan da je dal sklicati vse Bohinjce k cerkvi na Bitnjah, kjer je maševal, potem pa dal zbranemu ljudstvu obnoviti in obrazložiti zgodovino daritev gospodstvu Bled: kako da je kralj Henrik leta 1004 daroval briksensškemu škofu gospodstvo in grad Bled s podložniki obeh spolov, cerkvami, gradovi, zemljišči, desetninami, vodami in vsemi pripadki. Povedal jim je tudi, kako da je Henrik III. še mnogo dodal, prav tako tudi Henrik IV. Gospodstvo Bled, jim je rekel, se začne na »summus vertex Creine montis« in se po dolgem razteza na jutranjo stran. V tem gospodstvu da izvirata dve reki, večja in manjša Sava in mu pripadata od njunih izvirov do njunega sovodnja. In še dalje do dveh vodá, Bistrice in Gutenbacha. To da so one opombe in lovski okoliš gospodstva Bled, ki so bile ob podelitvi lovske pravice obrazložene v listini cesarja Henrika IV.

Briksenski zgodovinar Sinnacher, ki je (l. 1828¹⁶⁴ objavil nemški prevod Kuzovega latinskega besedila, pravi v citatu, da se gospodstvo Bled začne »auf der Höhe des Berges Kronberg ...«.

¹⁵⁸ Sinnacher, *Beiträge zur Geschichte* . . . Brixen, VI, str. 422.

¹⁵⁹ Gl. Milko Kos, *Zgodovina Slovencev*, 1955, str. 318 in 319. — Josip Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju* . . ., 1908, str. 43.

¹⁶⁰ Valvasor pravi, da je nasebino ob umiku zažgal cesarski poveljnik Gašper Lamberg, Mirko Rupel, Valvasorjevo berilo, 1969, 316.

¹⁶¹ Milko Kos, *Zgodovina Slovencev*, 1955, str. 319.

¹⁶² Isti, o. d., str. 319.

¹⁶³ Oswald Redlich, *Acta Tirolensia I*, 1886, v uvodu knjige na strani XXV. — Briksenski zgodovinar Sinnacher je bil torej v zmoti, ko je ob prevodu Kuzovega besedila v nemščino (po Reschu) trdil, da je kardinal notico o svojem bivanju na Bledu in v Bohinju l. 1458 zabeležil na neki misal na Bledu. — Na to (napačno) navedbo se je oprl tudi dr. Jože Rus v svojem članku »Triglav« leta 1926.

¹⁶⁴ Sinnacher, *Beiträge zur Geschichte* . . . Brixen, 1828, str. 463 in 464.

To je zavedlo dr. Jožeta Rusa, raziskovalca triglavske zgodovine, da je (l. 1926)¹⁶⁵ v svojem članku »Triglav« dokazoval, naj bi bila v darovnici omenjena Feistriza (Triglavska) Bistrica, ki teče skozi dolino Vrata, da se »summum vertex Creine montis« krije z današnjim imenom Triglav, »medius fundus Sowe fluminis« pa da naj bi bila Savica v Bohinju.

Zmoto dr. Rusa je pojasnil zgodovinar Milko Kos (l. 1928)¹⁶⁶ v svoji tehtni razpravi »Creine mons — Krainberg — Kranjska gora, staro ime za Karavanke«.

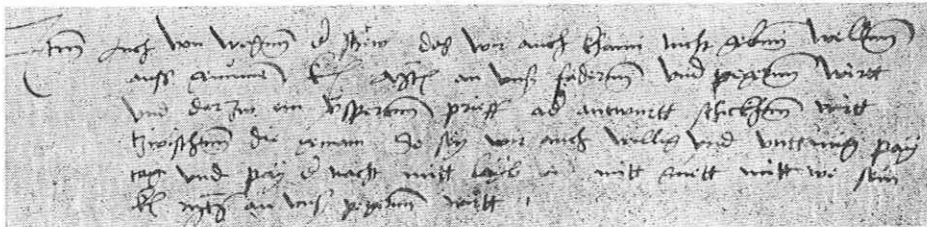
S kraljevo podelitvijo prejme briksenška cerkev leta 1073 lovsko pravico (wildpannum) na svojih posestvih na Gorenjskem.¹⁶⁷ Darovnica opiše njihove meje z besedami: »quorum prediorum longitudinem seu latitudinem certo rivorum limite determinavimus, de rivo Tobropotoch, quod teutonice Guetbach (dicitur), usque ad flumen Feistriza et a summo vertice Creine montis usque in medium fundum Sowe fluminis«. — Tobropotoch — Guetbach je potok Dobršnik, ki priteka izpod Karavank in se pri Hrušici izliva v Dolinko. Dobršnik je torej zahodna meja briksenške posesti na Gorenjskem, ki jo meri darovnica iz leta 1073 po dolžini (longitudo) in širini (latitudo). Vzhodna meja v dolžinski smeri je »flumen Feistriza«, ki je vsekakor Tržiška Bistrica. Južna meja po širini merjenega lovsko-pravnega okoliša briksenške cerkve je leta 1073 »medius fundus Sowe fluminis«, to je sredina Savske struge, mogoče od spodnjega teka Save Bohinjke in skupne Save od sovodnja obeh rek do izliva Tržiške Bistrice. Tako bi imeli torej vzhodne, južne in zahodne meje briksenškega lovsko-pravnega področja začrtane. Izpopolniti jih moremo na zapadu z velikimi gozdovi, pač na Pokljuki in Mežaklji, katere je dobil Briksen z darovnico leta 1040. Severna meja tega okoliša je pa »summum vertex Creine montis«, ki ni v listini iz l. 1073 nič drugega kot greben današnjih Karavank nekako od Rošče (1594 m) nad Hrušico pa do Ljubelja. Za te lokalizacije govori teritorialni razvoj briksenške zemlje na Gorenjskem. Prvotno dobiva in pridobiva Briksen v večjem obsegu strnjeno posest le v kotu med obema Savama okoli Blejskega jezera in šele kasneje raztreseno posest med Savo in Tržiško Bistrico ter gozd med obema Savama. V samem Bohinju ... pa pridobi Briksen prvo dokumentarno dokazano posest šele okoli leta 1070. ... Ves ostali Bohinj je bil v 11. stoletju po večini alodialna posest tamkajšnjih svobodnih posestnikov. ... Meja Dobršnik—Triglavska Bistrica—Triglav—Savica torej za briksenško ozemlje leta 1073 ne more obveljati, kajti ne oklepa ga v strnjem obsegu, temveč omejuje le na zahodu, in drugič bi taka meja obsegala tudi zemljo, kjer briksenška cerkev takrat ni imela

¹⁶⁵ Jože Rus, Triglav, Geografski vestnik, 1926, str. 82—90.

¹⁶⁶ Milko Kos, Creine mons — Krainberg — Kranjska gora, staro ime za Karavanke, Geografski vestnik IV, 1928, str. 115—118.

¹⁶⁷ Isti, prav tam, str. 115.

Veliki slovenski kmečki punt. — Pritožba Bohinjcev na cesarja Maksimiljana I. z dne 16. marca 1515 (izsek)
Foto Oskar, Kobarid

(«... Item auch von wegen der stewr, das wir auch kaine nicht geben wellen, ausgenommen K. M. an vns vordern vnd begern wirt vnd darzve ein versperten prief oder antwort schicken wirt zwischen die gemain, so seyn wir auch willig vnd vntertänig bey der nacht, mit leib vnd mit guet, mit wo sein K. M. an vns begern wirt.»)

nobene besede, se pravi bohinske alode in freisinško posest na Dovjem (Milko Kos).¹⁶⁸ Vrli dr. Jože Rus je bil torej v zmoti — ni pa se motil škof in kardinal Nikolaj Kuza pred bitenjsko cerkvijo. Človek s takim znanjem je vedel, kaj govori. (22-leten prejme na padovanski univerzi doktorsko čast, v 47. letu kardinalski klobuk, izdela prvi zemljevid Srednje Evrope, ukvarja se z mnogočim, celo s kozmografijo.¹⁶⁹) Kardinal Kuza, že osmo leto tudi briksenški škof,¹⁷⁰ nedvomno dobro pozna meje svojih posestev, seveda tudi blejskega. Ve, zakaj v svojih sivih letih tvega zelo naporni in tedne trajajoči obisk Bleda in Bohinja. Stari premetenec se ne moti, ve, zakaj zbranim Bohinjcem pred božjepotno cerkvijo na Bitnjah opisuje meje blejskega gospostva in »servira« vrsto darovnic nemških vladarjev (od 1004 do 1073), katere z Bohinjem nimajo nikakršne zveze — in ve tudi, zakaj dá koseški češenjski srenji v last svojih trideset »škofovih njiv« na večerni strani Češnjice.¹⁷¹

Kuzova bitenjska »setev« zori; nekaj je že v bližnjih desetletjih »požanjejo« (več zase kot za Briksen) blejski zakupniki Kreygi, ki so hkrati tudi zakupniki Radovljice, druga dozori šele čez dolga stoletja. Opirajoč se na omenjene vladarske darovnice iz 11. stoletja, enostransko tolmačene v svojo korist, si v tristoletnih mejnih sporih z zakupnim gospostvom Radovljica, ki prehaja iz rok v roke, izsili briksenški Bled velike kose Bohinja. S Pokljuke se pomakne do potoka Ribnice, zaseže južno polovico Bohinjskega jezera, spravi podse, pod svojo jurisdikcijo ves svet ob Bukovskih gorah s Suho in Voglom vred, se polasti vse Komne s pašno Jezersko dolino, si čez Hribarice prisvoji Mišeljsko planino in Velo polje ter položi svojo roko celo na vrh Triglava. Z dvema pogodbama (z dne 5. 1. 1668¹⁷² in 4. 7. 1749¹⁷³) Bled končno »legalizira« prisvojeno posest.

Odmevi teh stoletnih ozemeljskih sporov gosposk pa valovijo še dlje, tja v drugo polovico 19. stoletja, in sicer kot zagrizeni prepiri med srenjama Savico in Studorom za hasnovanje zemljišč v »Globeli« ob (nekdaj mejnem) potoku Suha in nekaterih parcel na ukanško stran.¹⁷⁴ Z njimi se ukvarja celo France Prešeren. Kot večletni pravni zastopnik studorške srenje — že hudo bolan, dvanajst tednov pred svojo smrtjo (17. nov. 1848) — v Kranju še lastnoročno spiše svoj poslednji akt v tej zadevi (srenjskemu »možu« Juriju Pekovcu, »Zetku« od Stare Fužine.)¹⁷⁵

Smo na pragu velikega slovenskega kmečkega upora 1515. leta. Zaradi kratenja starodavnih pravic in omejevanja svoboščin, zavoljo številnih krivic, ki so jih prizadejali blejski samosilniki Kreygi (zlasti Jurij in Hartmann) v preteklih desetletjih, se Bohinjci v marcu 1515 pritožijo najvišjim oblastnim instancam. Sklicujoč se na »staro pravdo« (»... der alten gerechtigkeit, ...«), se Bohinjci v uporniških spomenicah pritožujejo zoper izredne davke in naraščanje starih dajatev; zoper nove dajatve od mlinov, planin, prodanih posestev in od zidave poslopj; proti večanju tlake in kratenju pravic pri tlaki;

¹⁶⁸ Isti, prav tam, str. 115—117.

¹⁶⁹ Gl. opombo 157. — Podatki tudi pri Rusu, gl. op. 165.

¹⁷⁰ Gl. opombo 157.

¹⁷¹ Prim. Anton Kaspret, Über die Lage . . . , str. 106, op. 114.

¹⁷² ¹⁷³ Gr. A III, Dominicalia, fasc. 7, Arhiv Slovenije v Ljubljani. — Gl. tudi Jože Rus, Triglav, Geografski vestnik 1926, str. 89.

¹⁷⁴ 27. junija 1658. Dež. pogl. Kranjske. Ureditev pašnih pravic med srenjo Savica in srenjo Studor. Izvedbo tega prevzelo gospostvo Bled. Arhiv srenje Studor v Arhivu Slovenije v Ljubljani. — Gl. tudi Vilko Novak, Odkup in ureditev služnostnih pašnih pravic v Bohinju, Zbornik FF II v Ljubljani, 1955, str. 269 in 272.

¹⁷⁵ Kranj, 4. 2. 1846. Pooblastilo Jerneja Langusa od Stare Fužine dr. Francetu Prešernu za zastopanje v pravni zadevi (Globela). — Kranj, 4. 1. 1847. Pooblastilo Antona Odarja . . . dr. Francetu Prešernu, . . . da jih zastopa v pravni zadevi sodno in izvensodno (Globela). — Kranj, 4. 2. 1847, Prošnja Jerneja Langusa od Stare Fužine na okr. sod. v Radovljici po dr. Francetu Prešernu v pravni zadevi . . . zaradi oddavnega sekanja lesa v Globeli. — Kranj, 4. 7. 1848. (Po dr. Prešernu.) Vloga na okr. sod. v Radovljici v sodni zadevi Jurija Pekovca zoper Antona Žnidarja (Globela). — 17. 11. 1848 Kranj. Prošnja Jurija Pekovca od Stare Fužine (po dr. Francetu Prešernu) za novo zaslišanje prič proti Antonu Žnidarju na Brodu zaradi lastništva v Globeli. — Arhiv srenje Studor v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

(«...Vnd auff soliche maingund haben die paurschaft ein pund gemacht in dem ganzen richt Radmannsdorf, dass sy sein allain mann vnd sy wellen der K. M. gehorsam sein der alten gerechtigkeit, was pey Key. Fridrich löbl. gedachtnus gewesen sind vnd etlich auch mit im halten mit namen Krainburger gericht, Stain gericht vnd Vels vnser gericht vnd vil ander gericht des landes Krainland vnd etlich pfar vnd dorfer als paurschaft als trifft suma mer als 20 tausend mann guet frum leyt.

Auff solichs vernemen vnd punden haben wir vns auch in dem tal vnd pfar Wochay zu in verpunden vnd geschwarren ernstlich in gestalt als vor gemelt ist vnd wellen vns auch weren etlicher artickel ...»).

Bohinjci se upro. V boj za »staro pravdo«! Njihova pritožba na brixenskega škofa z dne 29. marca 1515 (izsek) Foto Oskar, Kobariid

proti jemanju srenjske zemlje in zoper motenje pri lovu in ribolovu.¹⁷⁶ Bohinj postane eno izmed štirih žarišč znamenitega kmečkega punta.¹⁷⁷

Sergij Vilfan, pravni zgodovinar, pravi: »Pravnozgodovinska analiza kmečkih uporov... bi verjetno utegnila nuditi nadaljnja spoznanja ne le za pravno vrednotenje samih uporov, marveč celo nekaj vpogleda v ta ali oni starejši element slovenske pravne zgodovine. Zlasti se vtiljuje vprašanje, ali so pri konceptih in organizaciji kmečkih uporov oblikovalno vplivale nam doslej neznane prvine, ki bi si jih bilo slovensko ljudstvo — morda po posredovanju svoje srenje ali deželskosodne veče — ohranilo iz starejših dob.«¹⁷⁸

Morebiti pa bi mogel Bohinj odgovoriti na globokoumno Vilfanovo iztočnico?

Pri sklicevanju Bohinjcev na »...alten gerechtigkeit,...«, se zavemo, da v tem uporu prvič zaslišimo bojni klic deset in deset tisočev »Le vkup, le vkup, uboga gmajna, v boj za ,staro pravdo!«

Dalje. Priče smo — za tedanji fevdalni čas — nezaslišane drznosti. Iz uporniške spomene, poslani cesarju Maksimilijanu, začujemo — za tiste čase — nepojmljivo samozavestno govorico češenske soseske: »Nočemo dati nobenega davka več razen tistega, ki ga bo zahtevalo in želelo od nas cesarsko veličanstvo in poslalo o tem zaprto pismo ali odgovor gmajni (=soseski); tako smo voljni podnevi in ponoči, z življenjem in imetjem za to, kar bi želelo od nas cesarsko veličanstvo.«¹⁷⁹

¹⁷⁶ Bogo Grafenauer: a) Boj za staro pravdo, 1944, str. 105. — b) Isti, Kmečki upori na Slovenskem, DZS, Ljubljana 1962, str. 160 in 161. — c) Isti, Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem, DZS, Ljubljana 1974, str. 80 in 81.

¹⁷⁷ Isti, prav tam: b) str. 95; c) str. 42.

¹⁷⁸ Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, SM, 1961, str. 332.

¹⁷⁹ Kaspret, Über die Lage..., priloga IX, str. 138. — Gl. Bogo Grafenauer, Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem, 1974, str. 33 in 34.

Poudarimo, in nikoli ne pozabimo, da so te ponosne in uporne besede Češnjano napisane cesarju 16. marca 1515. leta, torej cela dva meseca pred krvavim začetkom punta, ko pade dolenski grad Mehovo in z njim vred glavi osovraženih graščakov Mindorfov.¹⁸⁰

Ko pa na koncu pritožbe Bohinjci dodajo »Njegovo cesarsko veličanstvo naj tudi ve, da nam zveza ni nič, ampak da se sami povsem dobronamerno pritožujemo o stvareh, ki so tu zapisane, ...« (»... so solt sein K. M. auch wissen, daz vns pungt nichts ist, sondern allein wir vns beklagen gantz miltiglich von den stucken, die da verschrieben vermerkt sein ...«),¹⁸¹ se zdi, kot da so gornje uporne besede razvodenele. — Da niso, zvemo čez trinajst dni.

Bohinjci pošljejo 29. marca 1515 (istočasno tudi Blejci) pritožbo svojemu zemljiškemu gospodu, briksenškemu škofu.¹⁸² V uvodu povedo, da so kmetje na vsem ozemlju radovljiškega sodišča (v njem pa so tudi studorsko-srenjski kosezi) »ustanovili kmečko zvezo, da so celi možje; pokoriti da se hočejo le cesarskemu veličanstvu in stari pravdi, ki je bila v veljavi v času Friderika blagega spomina«. Podložnikom na ozemlju radovljiškega deželskega sodišča da so se pridružili še podložniki kranjskega, kamniškega in »našega blejskega« sodišča in »veliko drugih sodišč kranjske dežele in nekaj župnij in vasi«, vsega okrog 20 000 kmetov, »dobrih, pobožnih ljudi«.

Nato s poudarkom dodajo, da so tudi oni — (»... in dem tal vnd pfar Wochay ...«) — pristopili h kmečki zvezi.

Listina je najdragocenejša pisana priča štirimesečnega krvavega punta slovenskega življa v začetku 16. stoletja. Še več. Ne more biti golo naključje, da je pisana v Bohinju. Nikakor ni naključje, da se v njej na prvem mestu pritožujejo prav Češnjani, in to zaradi povečanih dajatev od 30 »škofovih njiv«¹⁸³ (»Item am ersten ist vns armen pauleyten ein grosse beswarung zu Kerschdorf von wegen 30 acker, ...«), od katerih so plačevali in plačujejo v denarju, sedaj pa da morajo dajati od vsake tudi mernik pšenice (»... das wir nun von ein yedliche muessen geben mer ein star waytz.«). — In še. »Kadar hoče gospodar na svojem lastnem zemljišču zgraditi stavbo, mora plačati graščaku 12 šilingov, ... česar prej ni bilo« (»Item mer, wann ein hauswirt ein heysel paut auf seinem aygen grunt, so muess er auch seinem herrn darvon geben 12 schillinge, ... das von nit gewesen ist.«).¹⁸⁴ — Gotovo nista po naključju v tej in v prejšnjih pritožbah večkrat imenoma omenjeni prizadeti koseščini: Bricljeva v Češnjici¹⁸⁵ in Stružnikova v Srednji vasi.¹⁸⁶ Nasilni in pogoltni graščaki Kreygi prvo, »blejsko«, obremenijo z novim davkom (»Item mer hat der von Kreyg ainen vberzins auf des Fritzens hvebe zw Kerschdorf geschlagen, ...«); drugo, »radovljiško«, pa povsem spravijo podse in jo razkosajo (»Item zu Mitterdorf in der Woche in ist ein **edelthumb**, darauf etwany Marin vnd darnach der Strasnikh gesessen ist gewesen, dasselb **edelthumb** noch in dem vrbar zu Radmannsdorf dient 20 sch. vnd hat vormals auch mit der steuer in das vrbar gedient, dasselb **edelthumb** der von Kreyg vnter sich zogen hat vnd daraus ain mairhof gemacht vnd aus derselben hveben der kürchen zn sannt Mörten daselbst ain acker verschafft mit 10 sch. zins vnd hat die hveben mit ainem

¹⁸⁰ Kaspret, Über die Lage ... , pril. IX, str. 136—138, kopija pritožbe v Arhivu Slovenije, Gr. A III, fasc. 52/8. — Glede Mindorfov gl. Bogo Grafenauer, Boj za staro pravdo ... , 1974, str. 52.

¹⁸¹ Kaspret, Über die Lage ... , pril. IX, str. 138. — Bogo Grafenauer, Boj za staro pravdo ... , 1974, str. 44.

¹⁸² Kaspret, Über die Lage ... , pril. XI, str. 141—143, original pritožbe v Arhivu Slovenije v Ljubljani, Gr. A III, fasc. 52/8. — Bogo Grafenauer, Boj za staro pravdo ... , 1974, str. 43.

¹⁸³ Kaspret, Über die Lage ... , pril. IX, str. 136; pril. XI, str. 142; pril. XII, str. 144; gl. tudi uvod, str. 106, op. 114.

¹⁸⁴ Kaspret, Über die Lage ... , pril. XI, str. 143.

¹⁸⁵ Kaspret, Über die Lage ... , pril. I, str. 110; pril. VI, str. 124. — Stara koseška rodbina Bricljev v Češnjici (h. št. 53) — polmensko je znanih devet njenih rodov — je z Janezom Ericljem 6. januarja 1937 izumrla.

¹⁸⁶ Kaspret, Über die Lage ... , str. 80; pril. I, str. 109; pril. VI, str. 120; pril. VII, str. 132; pril. IX, str. 136 in pril. XI, str. 141.

Des Leonarten Cramers		
1602	aigenthumb	1.
1602	branc	1.
1602	urh	1.
1602	medja	10.

Hasnovalec koseščino (»Aigenthumb«) Lenarta Korošca (»Des Leonarten Cramers«) je Mihael Dobravec. — Blejski urbar iz leta 1602. Foto Oskar, Kobarid

pawern besetzt vnd in zinspar gemacht vnd dient im bey 2 mr. sch., desgleichen steuert im die vier ander sein holden, dass dann K. M. zu macthel kumbt.«)¹⁸⁷

Ko z vso upravičenostjo pribijemo: v velikem slovenskem kmečkem uporu 1515. leta imajo v Bohinju, v enem od štirih osrednjih puntarskih žarišč, prvo in poglavitno besedo k o s e z i (v Češnjici »blejski«, pod Studorom in v Srednji vasi pa »radovljiški«), se morda bližamo tudi odgovoru na zastavljeno Vilfanovo vprašanje.

V uporniškem geslu po »stari pravdi« ne slišimo samo klic tlačenege kmeta-podložnika po »pravici« starih časov, ko ga graščinski jarem ni žulil tako hudo. V njem, v »alten gerechtigkeit« zaznamo najprej in predvsem samozavestni glas osebno svobodnega koseza-edlinga, sedečega na lastni zemlji. Zazrt v davnino, ko njegov praded s sebi enakimi izbira in voli karantanskega kneza — sedaj z bojevitim pozivom k orožju: »V boj za ,staro pravdo!« zahteva zase in vnuke dejansko svobodo, priznavajoč nad sabo edinole cesarja.

V zajetnem urbarju gospostva Bled iz leta 1602¹⁸⁸ najdemo v Češnjici osem posestev z označbo »aigenthumb«. Za tem tujim terminološkim izrazom, ki sicer drugod pomeni lastino, se pravi imetje, pa se tu skriva osem koseščin, od katerih drži ravna triinpolstoletna črta do češenjskih »edelingov« 1253. leta. Ne glede na terminologijo blejskih grajskih pisarjev imenujmo te Češnjane s pravim imenom. To so češenjski kosezi. Na lastnih koseščinah sede: Andrej Langus »Urh« v Jereki, Lenart Bricelj »Zgornji Bricelj« in Mihael Sodja »Ožbač« v Češnjici ter Luka Jeklar. Hasnovalci drugih koseščin so: Andrej Petrič »Branc'k«, ki uživa »aigenthumb« Andreja Arha; Benedikt Medja »(Spodnji) Medja«, ki poleg koseščine daje od svojega lastnega imetja; Jernej Logar ali Soklič »Čarej« in Lenart Vojvoda, ki dajeta od »aigenthumb« starega Vojvode, in Mihael Dobravec »Dobravec pr' kaš(č)i«, ki uživa Kristanovo (= ime) koseščino in »aigenthumb« Lenarta Korošca.

¹⁸⁷ Kaspert, Über die Lage . . . , pril. I, str. 109. — V prvi bohinjski pritožbi imenovani »von Kreyg« je Jurij Kreyg. Z bratom Andrejem sta leta 1464 sklenila s škofom in kardinalom Nikolajem zakupno pogodbo za posestvo in grad Bled. 23. 11. 1485 je bila v Brixnu sklenjena pogodba med škofom Jurijem in Ano, vdovo po Juriju Kreygu, za podelitev gospostva Bled njenim otrokom za 12 let (Gr. A III, Dominicalia, listine, fasc. 6, v Arhivu Slovenije v Ljubljani). — Omenjeni listini v blejskem arhivu posredno pričata, da si je grabežljivi Jurij Kreyg znano Marinovo oziroma Stružnikovo koseščino (edelhumb) v Srednji vasi v Bohinju podvrigel in jo razkosal nekje med 1464. in 1485. letom, se pravi (najmanj) cela tri desetletja pred velikim kmečkim uporom leta 1515. Potemtakem segajo korenine upora v Bohinju globoko v 15. stoletje, ko so bile tamkajšnjemu življu prizadejane prve krivice zloglasnega Jurija Kreyga — in na tnalu so se kot prva žrtev znašli prav k o s e z i.

¹⁸⁸ Blejski urbar iz leta 1602, fol. 330, 331, 333, 334, 335, 341, 343, 347 (del koseščine) in 351 (del). Državni arhiv Bozen, Italija.

Sredi 18. stoletja¹⁸⁹ so koseščine v češenjski soseski v istih rokah. Imajo jih ali uživajo nasledniki lastnikov oziroma hasnovalcev pred poldrugim stoletjem. Sprememba je v tem, da najdemo Valentina Jeklarja (potomca Luke) na Koprivniku, koseščino Lenarta Korošca («... Leonhardt Carner aigenthumb») izpred 150 let pa sedaj uživa Matevž Stare »Jernejčk« v Češnjici, za njim pa njegov sin Jernej.

Dobršen del obdelovalnega sveta češenjske soseske je v lasti 24 lastnikov. Z dedovanjem in prodajo parcel se posestva drobijo. Po polju in rovtih je čedalje več kajžarskih »partov«. Župnica — ki jo sicer uživa vsakokratni župan — in nekaj zemljiških parcel ob »Blatu« (med Češnjico in Srednjo vasjo) je še v rokah gosposke. Poleg osmih koseščin je tu še sedemnajst lastnih posestev. Gospostvo Bled jih enkrat samkrat (1609)¹⁹⁰ prišteje med »hube« (kar sicer pomeni podložniško činžno kmetijo), v vseh (nam dosegljivih) urbarjih pa dosledno navaja, da plačujejo oziroma dajejo od »svojega imetja« («... dient von seinen guett»). Od svoje lastne posesti ne dajejo veliko. Več od pridobljenih (kupljenih) parcel. Sorazmerno precejšnje denarje (goldinar, dva in več) pa plačujejo od travnikov ob »Blatu« («mos«, »Mos«, »gemos« in »Gemos«). Od vsake tridesetih »škofovih njiv« (ki so, kakor travniki ob »Blatu«, nekdanja briksenška, a že najkasneje v začetku 17. stoletja njihova last), dajejo zraven 10 krajcarjev tudi mernik pšenice. Kot kaže, pritožba leta 1515 ni zalegla, čeprav so te njive v svoji uporniški spomenici na cesarja Maksimilijana I. postavili na prvo mesto, čeravno so jih s poudarkom omenjali tudi v pritožbi na briksenškega škofa. Tudi blejski graščak Jurij pl. Puchheim (naslednik Hartmanna Kreyga) je v svojem odgovoru na bohinske pritožbe dal 30 češenjskih »škofovih njiv« na prvo mesto.¹⁹¹

Samo 87 let po velikem kmečkem punktu najdemo v urbarju gospostva Bled iz leta 1602 na čelu češenjske soseske Lenarta Korošca.¹⁹²

Gre za štirikratnega pradedu Luke Korošca, zmagovalca Triglava, gre za — morda vodilnega, gotovo pa — nekoč zelo imovitega koseza češenjske srenje.

Trije znani blejski urbarji (1602,¹⁹³ ca. 1730¹⁹⁴ in 1749¹⁹⁵) še dosledno navajajo »aigenthumb Lenarta Korošca«, vendar to že v tujih rokah. Potemtakem pride Lenart ob svoje koseške pravice nekje na izteku 16. stoletja. Zakaj, zaenkrat še ni moč reči (ker raziskava še ni pri kraju). Če tu še ni jasnosti, pa smo glede nekdanje posesti same na povsem trdnih tleh.

¹⁸⁹ Blejski urbar iz obdobja okoli l. 1730, str. 729, 730, 733, 734, 739, 743, 745 in 750; blejski urbar iz leta 1749, fol. 235, 236, 237, 240, 241, 247, 253, 256 in 262 (del), sign. Gr A III, št. 3 in sign. Gr. A III, št. 1, v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

¹⁹⁰ Opis vasi in kmetij gospostva Bled iz leta 1609, sign. Gr. A III, Dominicalia, fasc. 7/34 v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

¹⁹¹ Kaspert, Über die Lage . . . , pril. IX, str. 136; pril. XI, str. 142 in pril. XII, str. 144. Kaspert navaja v svoji razpravi (str. 106): »Die Bischofäcker in Kerschdorf wurden den Bauern zur Zeit des Bischofs Nikolaus Cusa 1452 bis 1464 entrissen.« — »Škofove njive« so locirane na zahodni strani Češnjice, na prisojnem, rahlo nagnjenem svetu pod cesto proti Srednji vasi.

¹⁹² Blejski urbar iz leta 1602, fol. 329, v Drž. arhivu Bozen, Italija.

¹⁹³ Prav tam, fol. 335.

¹⁹⁴ Blejski urbar iz obdobja okoli l. 1730, str. 734.

¹⁹⁵ Blejski urbar iz leta 1749, fol. 240.

PRED 150 LETI,
8. marca 1827, je na Koprivniku v Bohinju
umrl 80-letni LUKA KOROŠEC,
po domače »ta vel'ki Jurjevc«, mož, ki je pred pičlimi
200 leti prvi stopil na teme Vél. Triglava

Rodoslovne študije o vseh bohinskih Koroščih (od vpeljave farnih matičnih knjig 1628¹⁹⁶ dalje), raziskave v blejskih urbarjih glede koprivniških posestnih razmer in podrobni pregled zemljiške razdelitve Koprivnika v franciscejskem katastru za k. o. Češnjica,¹⁹⁷ pokažejo presenetljivo podobo.

»Jurjev'c«, kmet-zemljak in tretjinarji (ena tretjina kmetije): »Podrobičar«, »Zgornji Korošic«, »Vukc«, »Anžic«, »Spodnji Korošic«, »Skminc« in »Metkovec« ter kajžarji: »Cerkovnik«, »Gregelč«, »Ješprenj«, »Spodnji Sednekar«, »Podkokar«, »Gale«, »Zgornji Vršičnik« in »Urh« ter Češnjana: »Stare na vasi« in »Sednekar« — so lastniki domala strnjenege zemljiškega kompleksa velikega obsega (od 400—700 metrov širine, v dolžino pa kar poldrugil kilometer). Osrednji, njivski del — zleknjen na ravnici — obsega dobršen (zahodni) del koprivniškega polja, južno plat pokrivajo travniki »Parnjeka« in »Za vrtmi«, severno stran pa senožetne brežine na desni roki skoraj vedno suhega koprivniškega potoka.

Vse to zemljišče imajo ali so imeli v 18. (in še dlje) v 17. stoletju posestniki s priimkom Korošec; ves ta zemljiški kompleks je še v 16. stoletju ena sama, celovita posest v rokah Lenarta (ali njegovega očeta); in ves ta svet je v srednjem veku samo del — hriboviti koprivniški »part« — izredno obsežne dolinske posesti češenjskih kosezov Korošcev.

Iz zapisov v blejskem urbarju 1602 utemeljeno sklepamo, da — najkasneje — na prelomu 16. v 17. stoletje doleti to veliko Koroščevo koseščino nek močan in usoden pretres. Lenartovo »aigenthumb«, na katero vežemo prastare koseške pravice, uživa tedaj že Mihael Dobravec, ki plačuje od nje tudi »puntarski denarič«. ¹⁹⁸ Od Koroščeve hiše (»von der Karnner haus«) daje Jurij Terdina. ¹⁹⁹ Lovro Kosnar, ki sicer »služi« od hiše »V sterminach« in ene žage, plačuje 8 krajcarjev od mlina, kupljenega od Lenarta Korošca (»Von des Leonharten Khoroschez arkhauffter müll) ²⁰⁰ Podoba je, da vsa dolinska posest postopoma (ali hkrati?) preide v tuje roke, Koroščev rod, Lenartov sin Andrej ²⁰¹ pa si ohrani višinski, se pravi koprivniški del in se tam udomi. Le-ta se z dedovanjem čedalje bolj drobi. Omenjeni urbar iz leta 1602 pozna že tudi Pavla Korošca ²⁰² (= »Cerkovnik« na Koprivniku, kasneje h. št. 1). V blejskih urbarjih iz leta

¹⁹⁶ Matične knjige župnije Srednja vas v Bohinju (rojstne od 1628., poročne od 1653., mrliške pa [nepopolne] od 1673. leta dalje). Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

¹⁹⁷ Franciscejski kataster (1826) za k. o. Češnjica (karta Koprivnik) v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

¹⁹⁸ Blejski urbar iz leta 1602, fol. 335, Drž. arhiv Bozen, Italija.

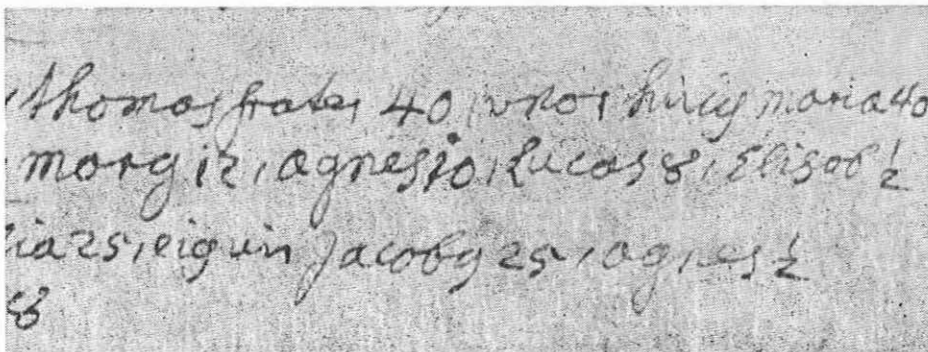
¹⁹⁹ Prav tam, fol. 329.

²⁰⁰ Prav tam, fol. 361.

²⁰¹ Prav tam, fol. 329.

²⁰² Prav tam, fol. 329. — Blejski urbar iz leta 1615, fol. 226, sign. 27895 in blejski urbar iz leta 1635, sign. 27896, (oba) v Škofijskem arhivu v Brikenu (podatek prof. dr. Milka Kosa v pismu z dne 22. novembra 1957).

Družina »Ta velkga Jurjevca« na Koprivniku ob drugem štetju prebivalstva v Avstriji 1754 (izsek). Luka šteje osem let

Jurjevčeva vrtača. V votlini na desni strani je stal prastar dvodelni Jurjevčev stan. Zgoraj na levi severna stena Velikega Stoga (2040 m) Foto Franc Ceklin

1615 in 1635 pa se (po podatku prof. dr. Milka Kosa)²⁰³ poleg Lenartovega naslednika Andreja, in Pavla »Cerkovnika«, pojavi tudi istoimenski Pavel Korošec ali Garjup (»Paull Khoroschecz oder Bariuph«), ki je zanesljivo lastnik domačije, danes znane kot »Zgornji Korošič«, Koprivnik, h. št. 3.

Da se koprivniški del nekdanje velike Koroščeve koseščine še dalje drobi, spoznamo iz urbarskega zapisa l. 1749,²⁰⁴ ki pravi, da je kmetija vsa razdeljena (»...welhe hueben aber ganz dispartirt...«). In vendar, njen lastnik, Jakob, sin Janeza Korošca, je še vedno kmet-zemljak s trinajstimi njivami oziroma s 27 in pol merniki posetve, z desetimi travniki in planino v visokih gorah (»...in hohen gebürg ligend.«). Mišljena je znana planina-samina »Jurjevčeva Vrtača« pod severno steno Velikega Stoga (2040 m).²⁰⁵

Ob štetju prebivalstva po ukazu cesarice Marije Terezije leta 1754 je v Bohinju že 23 družin s priiikom Korošec, od teh na Koprivniku kar 17, na sosednjih Gorjušah 4, dve pa v Češnjici.²⁰⁶

²⁰³ Blejski urbar iz leta 1615, fol. 231' in blejski urbar iz leta 1635.

²⁰⁴ Blejski urbar iz leta 1749, fol. 232, sign. Gr. A III, št. 1, v Arhivu Slovenije v Ljubljani.

²⁰⁵ O »Jurjevčevi Vrtači« gl. Franc Ceklin, Štirje srčni možje, Planinski vestnik 1967, str. 514 in 515.

²⁰⁶ »Popis duš, ki spadajo v župnijo Bohinj v vojvodini Kranjski v škofiji Ijubljanski, po krajih, po gospodstvih, imenih, spolu in starosti« iz leta 1754, v Kapiteljskem arhivu, fasc. 119, Nadškofijski arhiv v Ljubljani. — Gl. tudi Franc Ceklin, Štirje srčni možje, Planinski vestnik 1965, str. 115.

V razdobju več kot dveh stoletij, ko dedič za dedičem veliko Koroščevino deli in drobi, rod koprivniških Korošcev pa se na moč plodovito množi, sede na njej in na kasnejšem »Jurjevčevem« gruntu na Koprivniku gospodarji:

LENART KOROŠEC, omenjen v blej. urbarju 1602 (str. 239);²⁰⁷

ANDREJ KOROŠEC, znan iz blej. urbarjev 1602, 1615 in 1635;²⁰⁸

MIHAEL KOROŠEC, vpisan v roj. mat. knjigi l. 1628 in 1629;²⁰⁹

JANEZ KOROŠEC, rojen 17. junija 1629;²¹⁰

JAKOB KOROŠEC, rojen 30. 4. 1673, umrl 15. 2. 1756;²¹¹

TOMAŽ KOROŠEC, rojen 14. 12. 1708, umrl 15. 5. 1756 (gosp. je brat Jakob);²¹²

LUKA KOROŠEC, rojen 16. 10. 1747, umrl 8. 3. 1827.²¹³

* * *

Sreda, 26. avgusta 1778. Bohinjci: Luka Korošec, Matevž Kos, Štefan Rožič in doseljeni padar Lovrenc Willomitzer v prvenstvenem vzponu splezajo na vrh Velikega Triglava.²¹⁴

* * *

Leipzig, 1784. Baltazar Hacquet izda III. del svojega znamenitega dela o okameninah Kranjske. Ko opisuje svoja vodnika na Triglav (leta 1782), pravi: »... eden njiju, z imenom Luka Korošec, je bil prvi, ki se je povzpел nanj, morda odkar svet stoji.«²¹⁵

²⁰⁷ Iz prečrtanega imena »Lienhart« in nadpisanega »Andre« smemo upravičeno sklepati, da je Lenart kmalu po letu 1602 umrl.

²⁰⁸ Andrej Korošec — nadpisan nad očetom Lenartom — na čelu soseske Češnjica v blejskem urbarju 1602, fol. 329; že sam — kot gospodar Koroščevine — pa vpisan v dveh blejskih urbarjih: iz leta 1615, fol. 226 in iz leta 1635, citiranih v opombi 202.

²⁰⁹ Mihaelu in Marini Korošec na Koprivniku se je 2. aprila 1628 rodila hčerka Helena, 17. junija 1629 pa sin Janez — praded Luke Korošca. Prva rojstna knjiga župnije Srednja vas v Bohinju, Nadškofijski arhiv v Ljubljani. — Faksimile zapisa o Janezovem rojstvu gl. Franc Ceklin, Čigava noga je prva stopila na teme Velikega Triglava, Planinski vestnik 1957, str. 315.

²¹⁰ Kdaj je Janez umrl, ni znano, vsekakor pa pred l. 1705 (mrliška matrika iz 17. stoletja je namreč ohranjena le v fragmentih).

²¹¹ Več podatkov o Jakobu je v članku Fr. Ceklina, Štirje srčni možje, Planinski vestnik 1967, str. 508. — Kot lastnik svojega imetja (»dient von seinen guet...«) je »Jakob, sin Janeza Korošca« vpisan na čelu češnjevske soseske v blejskem urbarju iz l. 1749 (fol. 232), prav tako tudi v terezijanskem katastru in v kasnejšem blejskem urbarju iz l. 1756 (pod zap. št. 1085).

²¹² Med novimi kajžarji (»Neu genandte Kayschler«) v blejskem urbarju iz ca. 1730 je na str. 798 vpisan Urban Jeklar, kasnejši tast Tomaža Korošca, Lukinega očeta. Dve desetletji kasneje pa v blejskem urbarju 1749 (fol. 323, kasnejša urb. št. 1240) od te nove, rudarske kajže (»... ein örtz Knappen häusl...«), plačuje »Tomaž Korošec, Jakobov sin«. To je nedvomno »Jurjevčev« Tomaž. — Urban Jeklar je imel tudi sina Urbana, rojenega 1715. Kaj je bilo kasneje z njim, zaenkrat ni moč reči, kajti niti poročna niti mrliška matrika (o Jeklarjih slednja pregledana do l. 1768) Urbana (mlajšega) ne poznata. — Ob vsem tem ne moremo izključiti možnosti, da bi Tomaž Korošec, ko je 11. februarja 1736 vzel Marijo Jeklar, hčer Urbana (starejšega), mogel po poroki nekaj časa, morda desetletje ali več, bivati v tej kajži, po domače imenovani »Skminc«, Koprivnik, (kasnejša) h. št. 26. Če bi ta teza držala — kasnejše preiskave jo bodo mogle potrditi ali ovreči — bi se Tomaž utegnil vrniti v rojstno hišo po smrti matere Neže (umrle 29. septembra 1748), ko sta — domnevno — v »Jurjevčevi« hiši na velikem gruntu ostala ostareli oče Jakob in Tomažev najstarejši brat Jakob, rojen 1695, poročen pa l. 1730. V zakonu s priletno, štiri leta starejšo Špelo Stare, s katero sta si bila v sorodu (»... consanguinitatis in 4to gradu...«), nista imela otrok. Zato — v nasprotju z gornjo tezo — lahko z veliko mero verjetnosti sklepamo, da je Tomaž po poroki, ko svakinji Špeli pri 45. letih ni več kazalo na naraščaj, ostal doma, pri »Jurjevcu«. — Kdaj in kje je Špela umrla, ni znano. Letnica njene smrti 1748 (v PV 1967, str. 508) je napačna. — Ob štetju prebivalstva l. 1754 so bili pri »Jurjevcu« na Koprivniku: »Jakob Korošec, vdovec 95 let, Jakob sin 45 let, Tomaž brat 40 let, njegova žena Marija 40, njuna hči Marija 16, Helena 14, Marjeta 12, Neža 10, Luka 8, Elizabeta 1/2.« Popisovalec je tu, kot tudi drugod, navedel le približno starost popisanih oseb.

²¹³ O Luki Korošču — prvemu med prvimi na temenu Velikega Triglava — gl. podatke v članku Fr. Ceklina, Štirje srčni možje, Planinski vestnik 1967, str. 509—516.

²¹⁴ Gl. prof. Fr. Richter, Die Wochein, Illyrisches Blatt, št. 19, 11. maja 1821, str. 75 in 76.

²¹⁵ Gl. Baltazar Hacquet, Oryctographia Carniolica . . . , III. del, Leipzig, 1784, str. 93.

Zu Bella-pola blieb ich sechs Stunden, um auszurasten. Da ich eine sehr helle Nacht hatte, und zweien beherzte Bergsteiger bey mir waren, wovon einer mit Namen Lucas Korosch, der erste war, der ihn, vielleicht so lang die Welt steht, bestieg, so gieng ich also mit diesen Leuten nach Mitternacht von meinem Ruheort weg, und erreichte nach unausgesetzten Steigen mit Sonnen Aufgang die erste Schneide oder Rücken des an dem Terglou hangenden Bergs Kreterza, wo ich dann die Lage der oben erwähnten Berge, besonders jener, welche gegen Osten gelagert waren, vollkommen übersehen konnte.

Hacquet pravil: »...eden od njiju, z imenom Luka Korošec, je bil prvi, ki je stopil nanj, menda odkar svet stoji.« (Oryctographia, III, 1784, st. 83)

Ljubljana, 4. oktobra 1795. Žiga Zois piše »koprivniškemu« pesniku Valentinu Vodniku.²¹⁶ V pismu mu sporoča: »...Vaša opazovanja o slojevitosti Triglava in Kredarice vnesem z velikim veseljem v svoj bohinjski rokopis («...Ich trage ihre Beobachtungen von der Stratifikation des Triglav und der Kredarza, mit vielem Vergnügen in mein Wocheinerisches Manuskript ein, ...»). Odstavek konča: »...prilagam tudi risbe Triglava, da jih imam pri roki, če je potrebno, ter lahko pokažem, kateri vzponi so bili doslej izvršeni. Nabral sem jih od leta 1776 dalje že lepo vrsto in postajam vedno bolj radoveden.« («...auch lege ich denselben die Zeichnung vom Triglav bey, um solche, so oft davon die Rede ist, zur Hand nehmen, und zeigen zu können, welche Gänge bisher gemacht worden etc. Ich habe dergleichen seit 1776 schon eine ziemliche Menge gesammelt, und bin nur immer neugieriger!«)

• • •

Bohinj, 21. avgusta 1820. Odmaknjeno gorsko kotanjo obišče ljubljanski zgodovinar, prof. Fr. Richter.²¹⁷ S svojimi prijatelji vred je gost Andreja Kollerja, oskrbnika bohinj-skih fužinarskih obratov barona Žige Zoisa. Izletniki najprej obiščejo prastari Ajdovski gradec, nato se napotijo k izviru Savice. Ob jezeru, kjer je na »Velikem Veglju« Zoisovo »ladijše«,²¹⁸ jih pričakajo čolnarji. Hladnega zgodovinarja Bohinj ogreje. Prevzame ga vožnja po mirni gladini samotnega jezera. Preplavi ga čustvo: »Kdo bi znal opisati užitek, ki ga nudi vožnja po jezeru in to ob jasnem, brezvetrnem vremenu. Trojne obroče bi moral imeti človek, ki bi v tej samoti, daleč od mestnega vrveža, ne bil zmožen plemenitih občutkov!«

Richterju pridejo v roke listine iz zapuščine lansko jesen umrlega barona Žige Zoisa. Vestni zgodovinar prepíše obširni Zoisov spis o Bohinju in zgodovini triglavskih vzponov. Svojemu 38 strani obsegajočemu rokopisu vlikega formata (22 × 35 cm) dá naslov: »Der Triglav (Terglou) und die Wochein aus hinterlassenen Papieren des seeligen Sigmund Zois, Freiherrn von Edelstein«.²¹⁹ Naslednjo pomlad (1821) ga v krajšem

²¹⁶ Briefe des Freih. Sigm. Zois an Vodnik, Vodnikov spomenik, Ljubljana, 1859, str. 59 in 60.

²¹⁷ Prof. Fr. Richter, Die Wochein, Illyrisches Blatt, št. 16, 20. aprila 1821, str. 61 in 62; št. 17, 27. aprila 1821, str. 65.

²¹⁸ Oprt na dedovano ustno izročilo, mi je stari Janez Gašperin, po domače »Štros« pri Stari Fužini, h. št. 13, (17. aprila 1949), pravil, da je imel Zois ob »Velikem Veglju« — ozki plitvini, ki sega v jezerske vode na vzhodni obali Bohinjskega jezera — veliko čolnarno (»ladijše«) s prostornim čolnom, s katerim so čolnarji prevažali baronove goste.

²¹⁹ Prof. Franc Ksaver Richter, Privatni arhivi, sign. XLIX, v Arhivu Slovenije v Ljubljani. Njegov rokopis »Der Triglav (Terglou) und die Wochein...« sem našel v prvem izmed dveh svežnjev njegovih spisov, ki so (lubljski) del njegove ostaline. Da bi bil rokopis dostopen širši javnosti, predvsem pa planincem, sem ga kserografiral in kopijo izročil Planinski zvezi Slovenije za njeno knjižnico.

»... pogledite tja na mogočno podobo! Tam stoji Triglav, prav zdaj se prikazuje iz temnožarečega, mističnega časa davnih stoletij in raste v svetlo luč naših časov. Visoko sega v sinje višave... v globokih gubah njegove skalnate halje se skrivajo bajke. Bleščeča lepota je razlita čez njegove boke, ... tam stoluje, mogočen, ponosen, zmagovit...«

Foto Jaka Čop

izvlečku z naslovom »Die Wochein«²²⁰ objavi v treh zaporednih številkah ljubljanskega tednika »Illyrisches Blatt«.²²¹

* * *

Izteka se že drugo stoletje — a Zoisov spis je še vedno neznan.

Ljubljana, 1975. Pred nami pa je sedaj razgrnjen Richterjev prepis, veren izvorniku — posredno zremo Zoisov »bohinjski rokopis«. V njem je z Zoisovo besedo in Richterjevim peresom orisan rudarsko-fužinarski BOHINJ izpred 200 let, v njem opisana zgodovina prvih vzponov na TRIGLAV.

²²⁰ Sestavek »Die Wochein« je Richter objavil v ljubljanskem tedniku »Illyrisches Blatt« leta 1821 v petih nadaljevanjih, in sicer: (v številki 16) 20. aprila, str. 61 in 62; (v št. 17) 27. aprila, str. 65 in 66; (v št. 18) 4. maja, str. 69 in 70; (v št. 19) 11. maja, str. 75 in 76; (v št. 20) 18. maja, str. 77—80 in (v št. 21) 25. maja, str. 82 in 83.

²²¹ V številki 19 z dne 11. maja 1821 je na straneh 75 in 76 objavil opis prvenstvenega vzpona na Veliki Triglav 26. avgusta 1778. leta, v naslednjih dveh številkah pa opisal zgodovino prvih vzponov na Triglav tja do leta 1820 in objavil nekatere številčne podatke o Bohinju.

Vsem, ki so mi kakorkoli pomagali pri dolgotrajnem zbiranju gradiva in raziskavah o zgodovini Bohinja — s posebnim poudarkom na tukajšnjih kosezih — iskrena zahvala!

Prav posebno zahvalo sem dolžan univ. prof. dr. Bogu Grafenauerju za izkazano mi pozornost ter za vse strokovne nasvete in napotke, ki so mi bili in so dragocen, nepogrešljiv kašipot pri delu o bohinjskih kosezih.

F. C.

Na fotografiji Srednje vasi v Bohinju (str. 6 v PV 1/77) manjkajo križci, tj. označba lokacije obeh staroslovanskih nekropol.

Pojasnilo: grobišče nad »Podojnicami« (dolgimi njivami v ospredju) je bilo na levi strani nad kozolcem vrh brežine. Čezenj je sedaj speljana cesta pod »Goričarjevo« hišo. Nekropola na »Zalah« pa je bila na vzhodni strani naselja (nad vaškimi strehami nekako na sredini fotografije).